«Туган тел һәм әдәбият укытучысы эшендә яңартылган ФГОС таләпләрен тормышка ашыру»

Туган тел һәм әдәбият укытучысы эшендә яңартылган ФГОС таләпләрен тормышка ашыру: алдынгы тәҗрибә белән уртаклашу мәйданчыгы: методик берләшмә чыгышлары материаллары. I җыентык. (Кама Тамагы, 2023 ел). – Кама Тамагы: «Мәгариф идарәсе» нәшрияты, 2023. –48 б.

Төзүче:
Э.Х. Лиунина, туган тел(татар теле) һәм әдәбияты укытучылары район методик берләшмәсе җитәкчесе.

Җыентык район методик берләшмәсе кысаларында үткәрелгән семинарлардагы чыгышлар материалларын үз эченә ала.

Җыентык югары уку йортлары һәм урта махсус уку йортлары, урта мәктәп укытучыларына, студентларга, аспирантларга адреслана.

Кама Тамагы муниципаль районы
«Мәгариф идарәсе» муниципаль казна учреждениесе
Татар теле һәм әдәбияты укытучыларының методик берләшмәсе

«Туган тел һәм әдәбият укытучысы эшендә яңартылган ФГОС таләпләрен тормышка ашыру»

1 нче җыентык

Кама Тамагы 2023

УКЫТУЧЫЛАРНЫҢҺӨНӘРИ КОМПЕТЕНЦИЯЛӘРЕН ФОРМАЛАШТЫРУДА РАЙОН МЕТОДИК БЕРЛӘШМӘСЕНЕҢ РОЛЕ

Э.Х.Лизунина,
РМБ җитәкчесе,
В.П. Муравьев исемендәге Затон урта гомуми белем бирү мәктәбенең
югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

“Үз белемен үстерергә максат куйган кеше өчен
төрле белем алу формаларына юл бар.
Үсеш - алга таба хәрәкәт итү – сайланган маршрут
буенча барырга, үзең өчен, үзеңне камилләштерү,
үзеңне үзгәртү өчен булырга тиеш”
Алман фәлсәфәчесе, психолог Карл Теодор Ясперс

Бүгенге көндә педагогларның һөнәри компетентлыгын формалаштыру – актуаль мәсьәләләрнең берсе. Замана алга барган саен, укытучы алдына **үз профессиональ дәрәҗәсен күтәрү өстендә өзлексез эшләү бурычы** куела, яңадан-яңа алымнар куллану таләп ителә. Нәкъ менә укытучының һөнәри компетенциясен күтәрү нәтиҗәсендә генә укучыларның белем сыйфатын арттырып була.

Компетентлы - нинди дә булса өлкә, мәсьәлә буенча яхшы хәбәрдар, тирән белемле, төпле, ышандыргыч авторитетлы дигән сүз. Һөнәри компетентлыкны үстерү – иҗади индивидуальлекне камилләштерү, педагогик инновацияләргә карата кызыксынучанлыкны, бертуктаусыз үзгәреп торган мохиткә җайлашырга сәләтлелекне формалаштыру ул.

Хәзерге мәгариф системасында барган үзгәрешләр укытучының квалификациясен һәм һөнәри осталыгын, ягъни аның һөнәри компетентлыгын күтәрү зарурлыгына китерә. Бүгенге мәгарифнең төп максаты –шәхеснең, җәмгыятьнең һәм дәүләтнең актуаль һәм перспектив ихтыяҗларына туры килүче, җәмгыятьтә социаль адаптациягә, хезмәт эшчәнлеген тиешенчә башкара, үзаңны камилләштерә алырдай сәләтле шәхесләр әзерләү. Ә ирекле фикер йөртә, үз эшчәнлегенең нәтиҗәләрен фаразлый һәм белем бирү процессын модельләштерә торган педагог куелган максатларга ирешү гаранты булып тора. Нәкъ менә шуңа күрә дә хәзерге вакытта заманча, динамик тизлек белән үзгәрүчән дөньяга яраклы шәхес тәрбияләү өчен сәләтле, иҗади фикер йөртүче, конкурентлыкка сәләтле педагогларга ихтыяҗ зур.

Педагогның профессиональлек дәрәҗәсен, аның иҗади «мин»енең уникальлеген нәрсә билгели? Бары тик даими үсештә булу, вакыт һәм һөнәри таләпләргә туры килү, укучыларны ярату, башкаларга үрнәк булу. Педагогның эшчәнлеге күбесенчә киләчәккә юнәлгән. Ул киләчәктә яшәргә сәләтле буын тәрбияләргә тиеш. Бу урында Риза Фәхреддиннең сүзләре урынлы: «Балаларны үзегезнең заманыгыздан башка заман өчен укытыгыз, чөнки алар сезнең заманыгыздан башка бер заманда яшәү өчен дөньяга килгәннәр». Моның өчен алга карап эш итә белергә дә кирәк. Укучылары уңышка ирешсен өчен,

укытучының гыйлемле мөгаллим генә түгел, бәлки сизгер психолог та, укучыга дус һәм таяныч та була белүе кирәк.

Һөнәри компетенцияләрне үстерүнең нәтиҗәле чарасы - фән укытучыларының район методик берләшмәләре эше. Безнең район методик берләшмәсе планы нигезендә татар теле һәм әдәбияты укытучылары **һөнәри компетентлыкны үстерү юнәлешендә максатчан эш** алып бара:

1. Белем бирүнең норматив-хокукый нигезләре мәсьәләләрендә туган тел һәм әдәбият укытучысы компетенцияләрен яңарту.
2. Дәресләрне планлаштыру һәм үткәрү, инклюзив һәм мотивацияләүче белем бирү мохитен формалаштыру мәсьәләләрендә методик компетенцияләрне камилләштерү.
3. Электрон белем бирү ресурсларын һәм белемнәрне тикшерү технологияләрен куллану өлкәсендә укытучының бәяләү компетенцияләрен камилләштерү.
4. Яңартылган ФДББС нигезендә укучыларның функциональ грамоталылыгын үстерүгә укытучының әзерлеген формалаштыру.
5. Төп милли кыйммәтләр нигезендә укучыларга рухи-әхлакый тәрбия бирү сәләтен үстерү.

Әлбәттә, бу юнәлешләр нигезендә, без, беренче чиратта, проблемаларны билгеләргә, һәм аларны чишү юлларын нәтиҗәле итеп сайларга тиеш.

Мотивация характерындагы проблемалар:

- телне актив таратуга корылган функциональ активлыкны билгеләүче **социаль-икътисади факторлар;**
- тормыш-көнкүрештә, гаиләдә аралашуда туган телнең яшәеш мөмкинлекләрен үстерүгә теләк һәм әзерлекне билгеләүче **социаль-психологик факторлар;**
- **демографик факторлар;**
- туган телне өйрәнүгә һәм туган телләрне укытуда заманча чаралар һәм технологияләрне куллануга корылган мотивация белән бәйле **психологик-педагогик факторлар;**
- филологик традиция үсеше дәрәҗәсенә туры килгән **лингвистик факторлар.**

Белем бирү эчтәлегенә кагылышлы проблемалар:

- теоретик белемнәрне үзләштерү кайбер очракларда практик сөйләм эшчәнлегендә куллана алу сәләтеннән аерыла.

Методик проблемалар.

Проблемалар анкета аша билгеләнә һәм төрле формада методик берләшмә утырышлары оештырыла.

Мәсәлән, яңартылган ФДББС нигезендә укучыларның функциональ грамоталылыгын үстерүгә укытучының әзерлеген формалаштыру юнәлешендә практик эш формасында, туган телне өйрәнүгә һәм туган телләрне укытуда заманча чаралар һәм технологияләрне куллануга корылган мотивация белән бәйле **психологик-педагогик факторлар** тәэсирендә килеп чыккан проблемалар турында тәҗрибә уртаклашу түгәрәк өстәл уены формасында уздырылды.

Укытучы гомере буе өйрәнә - бу билгеле хакыйкать. Чын укытучы һәрвакыт даими үсештә. Педагогларны эш белән кызыксындыру - планнарны

тормышка ашыру дигән сүз. Методик эш тиешле дәрәҗәдә һәм укытучыларның көндәлек тәҗрибәсе белән кушылып алып барыла, дип саныйм. Заман таләпләренә туры килгән, инновацион юнәлешкә корылган укыту системасы нигезендә без мәгариф системасы алдына куелган бурычларны уңышлы үтәрбез, дип уйлыйм.

Кире элемтә өчен анкета сораулары
https://www.survio.com/survey/d/Y1G3M0U4V7Z8L4L5U

ЯҢАРТЫЛГАН ФЕДЕРАЛЬ БЕЛЕМ БИРҮ СТАНДАРТЛАРЫ

ДӘРЕС ПРОЕКТЛАУ

1 НЧЕ СЫЙНЫФТА ҮТЕЛӘ ТОРГАН ТЕМАЛАР АША ТАТАР ҺӘМ РУС ХАЛКЫНЫҢ МИЛЛИ КИЕМНӘРЕН ЧАГЫШТЫРЫП ӨЙРӘНҮ

Р.Г.Гарифуллина,
Сөйки урта гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

1. Татар һәм рус халкының милли киемнәренә кызыксыну уяту, үзләренә генә хас булган үзенчәлекләрен ачыклау, татар милли бизәкләрен танып белергә өйрәтү;
2. Милли киемнәрнең исемнәрен, бизәлешләрен сөйләмдә әйтүне активлаштыру, логик фикерләү сәләтен үстерү.
3. Хезмәткә мәхәббәт тәрбияләү.

Рус төркемнәрендә дәрес алып барганда нинди генә кызыксындыру чараларын уйлап табарга туры килми. Чөнки рус телендә белем алучы укучыларның сүзлек запасын баетырга кирәк. Әмма алар өйрәнгән сүзләрне һәрвакытта да истә калдыра алмыйлар, оныталар. Мәсәлән, 1нче сыйныфта “Киемнәр” темасын өйрәнгәндә, “Шалкан” әкиятен, “Безнең гаилә”, “Туган көн” темаларын кабатлап китәргә мөмкин.

“Шалкан” әкиятендә әби, бабай, онык нинди киемнән, ”Безнең гаилә” темасында әби, бабай, әти, әни нинди киемнән, һ.б.

Төгәлрәк итеп әйтсәк, татар халкы белән рус халкының киемнәре аерылып тора, аларны дөрес итеп әйтергә һәм истә калдырырга гына кирәк. “Шалкан” әкиятендә дә, “Безнең гаилә” темасында да әбиләр яулык бәйләгән. Платок – яулык, һ.б. бабайлар нәрсәләр кигәннәр, рубашка – күлмәк, һ.б. Шулай итеп, татар кием – салымнарын истә калдырабыз. Аларда нинди бизәкләр булуын әйтеп китәргә, төсләрне кабатлап үтәргә була. Ныгыту өчен “Сандык” уенын уйнау да бик отышлы. Сандыкка ике милләтнең дә киемнәре салынган, киемнәрне ала барып, сүзләрнең дөрес әйтелеше өстендә эшлиләр, сүзләрне истә калдыралар.

Татар милли киемнәркн өйрәнгәндә рус халкының киемнәрен дә күрсәтә барсаң, укучылар яхшырак истә калдыралар.
Күлмәк – сарафан, яулык, калфак – платок, алъяпкыч (чигелгән) – фартук (билдән бәйләп куелган), камзул – кофта (фуфайка), итек – читек – сапоги (татар орнаментларын әйтеп үтәргә була, төсләрне кабатлап алырга була) һ.б.

“Сөйлә миңа – мин онытырмын,
Күрсәт, истә калдырырмын.
Кызыксындыр – өйрәнермен“ дигән әйтемне истә тотып, без дәрестә сүзләрнең әйтелешләре өстендә дә, күргәзмәлелек белән дә эшләргә тиеш, укучыларны кызыксындыру өчен отышлы алымнар уйлап табу нәтиҗәле булыр, дип уйлыйм.

ТАТАР ТЕЛЕН ҺӘМ ӘДӘБИЯТЫН УКЫТУДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУ

М.Р. Даминова,
В.П. Муравьев исемендәге Затон урта
гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Аннотация.

Методическая тема моей педагогической деятельности: «Применение инновационных новых технологий в преподавании татарского языка и литературы». Новизна моего опыта работы: обществу нужна совершенная, творческая личность, умеющая управлять словом, высказывать и отстаивать свое мнение, умеющая вести беседу. Использование в учебном процессе новых педагогических технологий способствует развитию новых методов и приемов, в результате чего учителям удается работать по-новому, меняя стиль работы. Это ставит специфические задачи организации и управления педагогическим процессом.

Ключевые слова: инновационные технологии, критическое мышление, цивилизация.

«Татар теле һәм әдәбиятын укытуда инновацион яңа технологияләрне куллану».

Педагогик эшчәнлегемдә татар галиме, язучысы, бөек философ Ризаэтдин Фәхреддиннең түбәндәге сүзләренә таянып эш итәм «Балаларыгызны үзегезнең заманыгыздан башка заман өчен укытыгыз, чөнки алар сезнең заманыгыздан башка бер заманда яшәү өчен дөньяга килгәннәр» [[1]] Бу сүзләр бүген аеруча актуаль. XXI гасыр мәгълүматның күп булуы һәм тиз үзгәрүе, техниканың үсеш кичерүе һәм башка сыйфатлар белән билгеләнә. Хәзерге көндә парта артында белем алучы укучы яңа заман өчен хәзерлекле булырга, бүген алган белемнәрен киләчәктә куллана ала белергә тиеш. Һәм заман укучысына белем биргән, тәрбияләгән заман укытучысына, әлбәттә, бу үзенчәлекләрне исәптә тотып эш итәргә кирәк.

Эш тәҗрибәмнең яңалыгы: җәмгыяткә сүз белән идарә итә, үз фикерен әйтә һәм яклый белүче , әңгәмә кора белә ала торган камил, иҗади шәхес кирәк.

Эш тәҗрибәмнең актуальлеге: хәзерге цивилизация дәүләт алдына дөньякүләм интегралда яши һәм үсә алырлык яңа шәхес формалаштыру бурычын куйды. Бүген җәмгыятьтә укыту һәм тәрбиянең яңа төрләрен эзләү, аларны куллану кирәклеге бик нык сизелә. Бүгенге көндә Россиянең барлык мәктәпләре дә Федераль дәүләт белем бирү стандартлары буенча эшли. Яңа стандартта белем бирү программалары укучылар алган белем нәтиҗәләргә яңа

[1] Р.Фәхреддин нәсыйхәтләре

таләпләр куя. Федераль дәүләт белем бирү стандартлары нигезендә милли кыйммәтләр, универсаль уку гамәлләре һәм бәяләү системасы формалаштыру тора. Әгәр укучыда универсаль уку гамәлләре формалаштыра алсак, бала мәктәптә алган белем-күнекмәләрне укыту-тәрбия процессында гына түгел, реаль тормышта да куллана алачак. Укучыларыбыз үзенә үзе ышанган, мөстәкыйль эш итә торган, конкурентлыкка сәләтле, дөрес аралашу серләрен белүче, рухи дөньясы бай, иң матур кешелек сыйфатларына ия була.

Педагогик эшчәнлегемнең максаты: укучыларның белем алу нигезендә укучы белән укытучы, укучы белән укучы аралашуындагы уңай мотивацияне тудыру өчен тиешле шартлар булдыру, камил, иҗади, милли үзаңлы, татар халкына, аның тарихына, гореф-гадәтләренә тугры булырлык шәхес тәрбияләү.

Бурычларым:

- фикерләүче укучы тәрбияләү өчен иң элек фикерләүче мөгаллим булу;
- үзенчәлекле, кызыклы мәгълүматтан хәбәрдар булу;
- укучыларга яңа мәгълүматның асылына төшенеп уйлау һәм эчтәлекле җаваплар әзерләү өчен дәрестә мөмкинлек булдыру;
- күзаллау мөмкинлеге тудыру.

Бу максатларны һәм бурычларны тормышка ашыру өчен ***мин түбәндәге юнәлештә эш алып барам:*** дәрестә балалар белән эшчәнлек, дәрестән тыш эшчәнлек, укытучының үз өстендә эшчәнлеге.

Укыту процессында яңа педагогик технологияләрне куллану яңа метод һәм алымнарны үстерүгә, нәтиҗәдә, укытучыларга, эш стилен үзгәртеп, яңача эшләргә ярдәм итә. Бу исә педагогик процессны оештыруга һәм аның белән идарә итүгә үзенчәлекле бурычлар куя.

Инновацион технологияләрнең нигезен тәшкил итә торган эшлекле һәм рольле, имитацион уеннар укучыларның оештыру сәләтен үстерергә ярдәм итә. Төрле дидактик шоу рәвешендә уздырыла торган уеннар да кызыксыну уята. Алар мөстәкыйль эзләнү эше нәтиҗәсе, талантлы, сәләтле балаларны иҗади эзләү чарасы да булып тора. Болардан тыш информация формасында яңадан түбәндәге инновацион технологияләр дә булуын әйтеп үтәргә кирәк:

- иҗади үсеш технологиясе,
- уку эшчәнлеген төркемнәрдә оештыру,
- рефлексияле укытуы,
- тәнкыйди фикерләү технологиясе,
- шәхескә якын килү технологиясе һәм башкалар.[2]

Әлбәттә, һәр модульне ныклап өйрәнергә, аның асылына төшенергә кирәк. Педагогик эшчәнлегемдә урын алган төп максатыма ирешү өчен төрле структураларын кулланам. Ә нәтиҗәләргә килгәндә, укучылар үзара хезмәттәшлек итәргә, башкаларны тыңлый, үз фикерен җиткерә белергә өйрәнәләр. Төркемдә эшли белү күнекмәләре үсә, һәр укучының эшчәнлеге активлаша.

Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә «Критик фикерләүне үстерү » модулен, аңа караган структураларны куллану укучыларның критик

[2] Юсипова А. Татар телен яңача укыту / Мәгариф. 2006.-№3.

һәм креатив фикерләүләрен арттыра, һәр мәсьәләгә кагылышлы фикерләрнең төрле була алуына һәм һәр кеше үз позициясенә ия булуына һәм аны дәлилли алуына инаналар, шулай ук укучылар кирәкле мәгълүматны мөстәкыйль эзләп табарга, практик рәвештә кулланырга өйрәнәләр.

Безнең мәктәп заманча җиһазландырылган: һәр укытучыда ноутбук, һәр кабинетта мультимедиа проектор бар. Бу миңа дәресләремдә информацион технологияләрне уңышлы кулланырга мөмкинлек бирә. Татар телендә эшләп килә торган иң күләмле интернет-проектларның берсе булган *belem.ru* интернет-порталына мин еш керәм. Укучылар белән *www.tatarmultfilm.ru* сайтында татарча мультфильмнар, карыйбыз. Мин татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә электрон презентацияләр кулланам. Шул рәвештә эш алып бару укучыларда зур кызыксыну уята, аларны активлаштыра. Без презентацияләрне күмәкләшеп балалар белән бергә эшлибез.

Шулай итеп, укытучы эшчәнлегендә барлык юнәлешләр дә үзара үрелеп барганда гына билгеле бер нәтиҗәләргә ирешеп була.

Кулланылган әдәбият исемлеге:

1. Галиева В. Яңача, заманча./ Мәгариф.2009.-№9. 21-22б.
2. Интерактивный Интернет-учебник по татарскому языку «Татар теле онлайн».
3. Лаврентьев Г.В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов / Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева. Ч.1.– Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002. – 156с.
4. Харисов Ф.Ф. «Основы методики обучения татарскому языку как народному» Филиал издательства «Просвещение»,2001г.,431 стр.
5. Харисова Г.Ф. // Современные наукоемкие технологии. – 2015. – № 12-3. – С. 565-568;
6. Юсипова А. Татар телен яңача укыту / Мәгариф. 2006.-№3. 80б.

ТАТАР ТЕЛЕ ҺӘМ ӘДӘБИЯТЫ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЭЛЕКТРОН РЕСУРСЛАР КУЛЛАНЫП УКЫТУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

М.Р. Даминова,
В.П. Муравьев исемендәге Затон урта
гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Республикада татар һәм рус телләренең дәүләт теле дип игълан ителүе нәтиҗәсендә туган социолингвистик халәт Татарстанда яшәгән халыкның һәр ике телне дә камил белүен таләп итә. Ә бу, үз чиратында, телләр укыту процессын, бигрәк тә рус балаларына татар теле укытуны яңача оештыру мәсьәләсен көн тәртибенә куя.

Татар теле - халыкара мәйдандагы зур абруйлы телләрнең берсе. Шулай булгач, ул үзен саклаучы, хөрмәт итүче халкына дәүләт теле буларак хезмәт итәрлек тулы көчкә ия. Туган телебезне камилләштерү, үстерү – дәүләт күләмендәге җитди һәм әһәмиятле бурычларның берсе. Татар теленең кулланылыш даирәсен киңәйтүнең, аны үзләштерүне тиешле дәрәҗәгә күтәрүнең төп юлы – рус мәктәпләрендә укучыларга татар теле һәм әдәбиятын сыйфатлы, нәтиҗәле итеп укыту. Шуңа күрә, заман таләбе бүгенге көндә татар телен укытуда зур үзгәрешләр сорый. Укытучыларыбыз алдына «Татар телен ничек укытырга?» «Дәресләрне ничегрәк кызыклы итеп үткәрергә?» дигән сораулар килеп баса. Шулай булгач, заман укытучылардан яңалык, үзгәрүчәнлеккә омтылуны таләп итә.

Укыту процессында яңа педагогик технологияләрне куллану яңа метод һәм алымнарны үстерүгә, укытучыларга эш стилен үзгәртеп, яңача эшләргә, педагогик системада структур үзгәртеп коруларны гамәлгә ашырырга ярдәм итә. Бу исә педагогик процессны оештыруга һәм аның белән идарә итүгә үзенчәлекле бурычлар куя. Татар телен инновацион технологияләр белән укыту – уку процессын яңача оештыру дигән сүз. Аның мөһим мәсьәләләре булып өйрәнелә торган фәнгә кызыксыну уяту, укучыларның танып-белү эшчәнлеген үстерү, аралашу процессында үзара аңлашу һәм ярдәмләшү мохите тудыру, укучыларның иҗади сәләтләрен ачыклау һәм үстерү тора.

Соңгы вакытта барлык фәннәр буенча да, шул исәптән татар теле һәм әдәбиятыннан да, мәгълүмати ресурслар саны арта. Интернет торган саен уку-укыту эшчәнлегендә файдалана алырлык мөмкинлекләргә ия була бара. Интернет челтәре укучыга һәм укытучыга кирәкле мәгълүматны төрле урыннан эзләп табу шартларын тудыра.

Татар теле дәресләрендә электрон белем бирү ресурсларын куллану укучыларда уку, язу күнекмәләрен формалаштыру һәм үстерү, кирәкле материал табу, укучыларның сүзлек запасын баету, татар телен өйрәнүгә мотив формалаштыру кебек бурычларны үтәргә мөмкинлек бирә. “Сәлам” УМКсы ярдәмендә сайты - дәреслеге әнә шул мөмкинлекләрне тормышка ашырырга ярдәм итүче бердәнбер ресурс булып тора. Бу дәреслекнең максаты булып:

1) киң җәмәгатьчелекне интернет технологияләр кулланып, татар телен мөстәкыйль өйрәнүгә тарту;

2) татар телен, аның культурасын, тарихын һәм сәнгатен өйрәнүгә кызыксыну уяту тора.

Башлангыч мәктәп өчен электрон белем ресурслары-бу темага кызыксыну формалаштыру, белемнәрне баету һәм укучыларның иҗади күнекмәләрен үстерү өчен менә дигән мөмкинлек.

Интернет-дәреслекнең эчтәлеге укытуның коммуникатив юнәлешенә һәм практик биремнәр үтәүгә юнәлтелгән. Һәр дәрес логик яктан оешкан бер бүлекне тәгәлли һәм сөйләм эшчәнлегенә өйрәтүче 4 бүлектән тора:

1.Лексика – лексик тел берәмлекләрен өйрәнү;
2.Диалоглар – диалогик һәм монологик күнекмәләрне үстерү;
3.Грамматика – грамматик күнекмәләрне үзләштерү;
4.Аудирование – ишетеп аңлау күнекмәләрен формалаштыру. [3: 367]

Шушы бүлекләргә бәйле рәвештә, бу дәреслектә татар теле буенча кирәкле материаллар, диалог һәм текстлар, яңа сүзләр һәм кагыйдәләр җыелмасы, күнегүләр, уеннар, кроссвордлар, тестлар бирелгән.

Лексика бүлегендә татар телендә еш кулланыла торган яңа сүзләр китерелә. Һәр дәрестә укучыларга күнегүләр ярдәмендә 40-45 сүз ятлый алу мөмкинлеге тудырылган.

Грамматика бүлеге аралашу процессында еш кулланыла торган грамматик кагыйдәләр, лексик-грамматик конструкцияләрне үз эченә ала. Дәрес барышында укучыларга татар теле буенча төрле типтагы 80 гә якын грамматик конструкция тәкъдим ителә. Әлеге кагыйдәләр төрле типтагы күнегүләрне үтәү барышында кабатланып барыла.

Диалоглар бүлегендә төрле тормыш ситуацияләрен чагылдырган 50гә якын диалог бирелә. Аларны прфессиональ дикторлар башкаруында ишетергә була.

Аудирование бүлеге үз эченә төрле характердагы 18 аудиотекстны ала. Бу бүлеккә кертелгән текстларда татар халкының культурасы һәм яшәешен чагылдырган материаллар тупланган.

«Татар теле онлайн» интернет-дәреслегендәге күнегүләр системасына килгәндә, аларны берничә төргә бүлеп карарга була:

1. Сүзләргә дөрес кушымча сайлап алу күнегүләре.
2. Кроссворд тибындагы күнегүләр:

а) текстка сүзләр куярга;
б) сорауларга кыска җавап язарга.[3:368]

3. Үрнәк буенча синтаксик сөйләм берәмлекләре төзүгә күнегүләр:

а) текст яки диалогка төшеп калган сүзләрне яки грамматик формаларны язарга;
б) текстны тулысынча тәрҗемә итәргә;
в) бер яки берничә сүзе икенче телдә булган текстны өлешчә тәрҗемә итәргә;
г) сүзләрне туры китерүгә күнегүләр һәм башкалар.[3:369]

Интерактив күнегүләрне, мәсәлән, яңа материалны өйрәнгәндә дә, белем һәм күнекмәләрне формалаштыру этабында да, өйрәнгән материалны йомгаклау вакытында да, контроль һәм мөстәкыйль эшләр үткәрү өчен дә кулланырга була. [3:367]

Алда әйтелгәннәрдән нәтиҗә ясап, шуны әйтергә була: педагогика фәнендә укыту – тәрбия процессы сыйфатын үстерергә булышлык итүче технологияләр шактый. Укытучының бурычы – яңалыклар агымында югалып калмыйча, дөрес юнәлеш алу, укытуның һәр этабы өчен уку материалын аңлатуның иң уңышлы вариантын табу. Шул ук вакытта аларның бер - берсе белән ярашырга тиешлеген дә онытмау зарур. Татар теле дәресләрендә электрон ресурслар куллануның өстенлеге бәхәссез. Төрле технологияләр, компьютер, мультимедиа технологияләре, электрон ресурслар күрсәтмәлелекне, контрольне тәэмин итеп һәм күп мәгълүмат биреп, укытуның сыйфатын күтәрергә ярдәм итә, этәргеч ясый.

Кулланылган әдәбият исемлеге:

1. Юсипова А. Татар телен яңача укыту / Мәгариф. 2006.-№3. 80б.
2. Галиева В. Яңача, заманча./ Мәгариф.2009.-№9. 21-22б.
3. Интерактивный Интернет-учебник по татарскому языку «Татар теле онлайн».

РУС ТӨРКЕМЕНДӘ УКУЧЫ БАЛАЛАР БЕЛӘН ТАТАР ТЕЛЕННӘН ОЛИМПИАДАГА ӘЗЕРЛӘНҮ

А.Т.Зайнуллина,
Тәмте урта гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Кешелек дөньясы яңа меңьеллыкта атлап бара – XXI гасырда яшибез. Заман таләпләре үскәннән үсә бара. Хәзерге чорда дөньякүләм мәсьәләләр хакында фикер йөртерлек шәхес тәрбияләү аеруча әһәмиятле.

Балалар тиз үсә. Тик шуны истә тотарга кирәк: бүген без сәләт, омтылышларын үстерергә ярдәм иткәндә генә, алар мөстәкыйль яши, тормышта үрләр яулый ала. Аеруча сәләтле балаларны эзләү, табу һәм тәрбия – ил өчен иң мөһим мәсьәлә. Талантлы яшьләр- җәмгыятьнең төп байлыгы.

Заман уку – укыту эшчәнлегенең барлык тармакларына үзгәрешләр кертә. Мәгариф өлкәсендәге җитди үзгәрешләр, укыту программаларын, төрле эш алымнарын сайлап алу мөмкинлеге фәннәрне тирәнтен өйрәнү һәм балаларның табигый сәләтен үстерүгә юл ачты.

Без баланың сәләтен никадәр тизрәк күреп алабыз , үстерәбез, уңай шартлар тудырабыз, шул очракта гына көтелгән уңышларга ирешә алабыз. Сәләт бары тик дөрес оештырылган эшчәнлектә генә үсә.

Сәләтлек билгеләре дигәндә, без, иң беренче чиратта, кешедәге акыл үсешенең югары дәрәҗәсен күз алдында тотабыз. Психолог – галим И.Дубровина сәләтле балаларны өч төркемгә, өч категориягә бүлеп карый. Аларның беренчесенә зыялылык сәләте кече яшьтән ачылганнар (вундеркиндлар); икенчесенә аерым фәннәрне бик яхшы үзләштерүчеләр; өченчесенә сәләтлелек билгеләре ачык сизелә торганнар керә. Ә менә психология фәннәре докторы Ю. Гильбух фикеренчә, билгеле яшьтәге аңлылык дәрәҗәсе акыл сәләтен билгеләүгә хезмәт итә. Акыл үсешенең югары темпы – сәләтле балага хас сыйфат. Белгечләр исбатлавынча, сәләтле балаларның нәрсәгә сәләтле булулары бигеле бер шартларда ачыклана. Сәләтле булу нәселдәнлеккә генә бәйле түгел, монда баланың тирә – ягындагы кыйммәтләр системасы да зур әһәмияткә ия. Билгеле бер шартлар булдырганда, укучыларның күбесендә теге яки бу сәләтне үстерергә мөмкин.

Олимпиадага әзерләнү һәм анда катнашу белем алуда зур әһәмияткә ия. Чөнки олимпиадалар укучыларның танып белү активлыгын камилләштерергә һәм үстерергә, фәнни-популяр һәм башка төр өстәмә әдәбият белән җентекләп эшли белергә ярдәм итә. Бәйге-ярышларда катнашу тырышлык, максатка омтылучанлык, мөстәкыйль фикер йөртә белү кебек мөһим шәхси сыйфатлар тәрбияләргә дә булыша.

Ләкин нинди генә сәләтлелек булмасын,билгеле бер эш белән җитди һәм эзлекле шөгыльлләнгән баланың сәләте тиз ачыла, кызыксынучанлыгы арта. Шуңа күрә һәр укытучының сәләтле балалар белән эшләү планы, максаты, бурычлары булу бик мөһим.

№	Эчтәлеге	вакыты
1	Сыйныфларда сәләтле укучыларны барлау.	Даими сентябрь
2	Класс җитәкчеләре белән киңәшләшеп, аларның исемлеген булдыру.	даими
3	Сәләтле балалар белән эшләү өчен эш планы төзү, дидактик материаллар, методик әдәбият тупланган папкалар булдыру.	даими
4	Сәләтле укучылар белән эшне оештыру.	даими декабрь февраль март
5	Укучыларны олимпиадаларга әзерләү.	даими февраль апрель
6	Мәктәп күләмендә фән олимпиадаларында катнашу	даими февраль
7	Мәктәп олимпиадаларында 1-2 нче урынны алган укучыларны район олимпиадаларына әзерләү.	даими
8	Класстан тыш чаралар оештырганда сәләтле укучыларның фикерләрен, кызыксынучанлыкларын исәпкә алып, яңа төр эш формалары булдыру.	даими
9	Ел дәвамында дәресләрдә һәм класстан тыш чараларда сәләтле укучылар белән индивидуаль эшләүне оештыру.	даими
10	Укучыларның тестлар чишү, иҗади эшләү алымнарына контроль ясау.	даими

Сәләтле балалар белән эшләү өчен метод – алымнар һәм материаллар.

Сәләтле балалар белән эшләгәндә нинди алымнар кулланыла һәм аларның нәтиҗәлелеге нинди?

Терәк схемалар (конспектлар) – үзара нык бәйләнештәге сораулар яки тема буенча кыскача нәтиҗәләр системасы ул. Алар укучыларга теманы аңлату алдыннан өләшенә һәм балалар укытучы сөйләгәннәрдән җавап эзлиләр яки тема нәтиҗәләрен таба баралар.

Текстлы биремнәр, шулай ук тестлар да киң кулланыла. Укучы үзе дөрес дип санаган җавапның берсен сайлап ала. Сәләтле балаларга катлаулырак, эзләнә торган сораулар яки җаваплар тәкъдим итәргә мөмкин.

Балаларның ни дәрәҗәдә сәләтле булулары укучыларның бер-берсенең белемен тикшерү, проектларны яклау, дәрес-конференцияләрдә, семинарларда ачык күренә. Мәсәлән, дәрес-семинарларны алыйк. Һәр баланы актив катнаштыру – дәреснең төп таләбе. Алардан өстәмә әдәбият белән җитди

мөстәкыйль эш (яңа чыганакларны уку, материалларны чагыштыру, кызыклы мәгълүматлар сайлап алу) таләп ителә.

Олимпиадаларга әзерләнгәндә, төрле эш алымнары кулланыла. Укытучы белән укучы арасындагы әңгәмәләр, фикер алышулар, тест биремнәрен үтәү, яңа чыккан фәнни китаплар, методик кулланмалар белән танышып, өйрәнеп бару зур әһәмияткә ия. Дәресләрдә бу укучыларга, темаларны үткән вакытта, өстәмә чыганаклардан файдаланырга, иҗади эзләнергә кушыла.

Фәнни конференцияләргә әзерләнүнең дә укучылар сәләтен үстерүдә зур әһәмияте бар. Бирелгән тема буенча укучы өстәмә чыганаклардан файдаланып әзерләнә. Үзен кызыксындырган сорауларга җавап эзли. Теманы тулысынча ачып бирү өчен, берничә чыганактан файдалана. Үзенең дәлилләрен берничә галимнең фикерләре белән ачыклый. Монда укучының мөстәкыйль фикер йөртүен, эзләнүен, нәтиҗә ясавын ассызыклап үтәргә кирәк.

Укучыларның иҗади сәләтен үстерүдә иҗади дәресләр, иҗади биремле күнегүләр, биремнәр зур роль уйный. Мәсәлән, сочинение язу, шигырь, хикәя, экиятләр уйлап чыгару укучыларның иҗади фикерләү дәрәҗәләрен үстерә, сүзлек запасын баета, сөйләм телләрен үстерә. Укучылар бу төр эшләрне бик теләп башкаралар, шәһәр, республика бәйгеләрендә бик теләп катнашалар, призлы урыннар яулыйлар.

Укучыларның җыр, бию, артист-сәхнә остасы булу сәләтләрен дә үстерергә мөмкин. Моның өчен махсус түгәрәкләр оештырырга була: театр, яшь иҗатчылар, нәфис сүз сөйләү түгәрәкләре, һ.б.

Рус төркемендә укучы балалар татар теленнән олимпиада эшләрен чишкәндә төрле типтагы биремнәр белән очраша. Әлбәттә, һәр укытучы үз укучысының югары уңышларга ирешүен тели. Шуңа күрә әзерлек эшләрен алдан башлый. Шулай да укытучыга укучыны олимпиадага әзерләгәндә күбрәк нәрсәгә игътибар итәргә, нинди күнегүләр өстендә эшләргә кирәк соң? Укучыны олимпиадага әзерләгәндә без һәрберебез башта алдагы елларда булган олимпиада биремнәрен барлаудан башлыйбыз. Алдагы елларда нинди биремнәргә өстенлек бирелгән, кайсы биремнәр кыенлык тудырган, кайсыларын нинди юллар белән чишәргә дигән уйлар белән эшкә керешәбез.

1нче бирем.

Сүзтезмәләрне рус теленнән татар теленә тәрҗемә итү.

Сан + исем сүзтезмәләре. 26 учащихся – егерме алты укучы, 8 тетрадей – сигез дәфтәр, 14 парт – ундүрт парта, 5-ый класс – бишенче сыйныф, 13-ое марта – унөченче март, 7 книг – җиде китап, 12 девочек – унике кыз, 14 мальчиков – ундүрт малай.

Әзерлек эшләре алып барганда саннарның исемнәр белән берлек санда гына кулануын кат-кат аңлатырга кирәк. Шулай ук ничә? ничәнче? сорауларын дөрес кулануларына да ирешергә кирәк. Әгәр дә бала егерме алты укучылар дип язган икән, бу җавап дөрес саналмый.

2нче бирем.

Кирәк, тиеш, ярый, ярамый, мөмкин сүзләре кулланып, җөмләләр төзергә. Бу биремне эшләргә өйрәткәндә, иң беренче бу сүзләрнең җөмләдәге урынын

билгеләргә кирәк. Алар җөмлә ахырында килә. Алар алдыннан фигыльләр инфинитив формасында куллана. Фигыльләрнең инфинитив формасын куланмыйча да җөмлә төзеп була.

3нче бирем.

Сүзләрдән исемнәр ясау һәм аларны тәрҗемә итү. Бу биремне чишәр өчен башта исем ясагыч кушымчаларны искә төшерергә кирәк. –чы, -че кушымчалары һөнәр исемнәре ясый: балык**чы**, китапханә**че**, нефть**че**; лык, -лек – предметларның җыелмасын, тупланмасын: җиләк**лек**, каен**лык**, имән**лек**, ком**лык**; -даш, -дәш, -таш,-тәш нindидер уртак билгеләре буенча бергәлекне белдергән исемнәр ясый: юл**даш**, бүлмә**дәш**, авыл**даш**.

4нче бирем.

Иң борчыган һәм авыр биремнәрнең берсе – сүзләргә дөрес итеп кушымча кую. Ничек итеп рус баласын кушымча куярга өйрәтеп була соң? Мин үзем беренче чиратта сорау кую юлын кулланам. Татарстанда хәзер дистәдән артык театр бар (кайда бар? Где есть?). Безнең шәһәрдә күренекле кешеләр яшәгән (кайда яшәгән? Где жил?). Көз көне кошлар көньякка очалар (кая очалар? Куда улетают?). Бауман урамындагы сүзендә –нда кушымчасын өйрәтер өчен бертөрле типтагы күнегүләр бирергә була. Мәсәлән, Тукай + парк, Сөембикә + урам, Тукай + музей, мәктәп + бакча. Монда исемнәрнең тартым һәм килеш кушымчасы алуына игътибар итәргә кирәк. Бу күнегүләрне ситуатив күнегүләр эшләгәндә күбрәк куллансаң, яхшы нәтиҗәгә ирешеп була.

5нче бирем.

Тагын бер биремгә тукталып китәсем килә. Ул – сүзләрдән дөрес итеп җөмлә төзергә. Рус баласы татар җөмләсен төзегәндә шуны онытмаска тиеш: татар җөмләсендә хәбәр җөмлә ахырында килә. Әгәр ул җөмләнең хәбәрен таба белсә, бирелгән сүзләрдән җөмлә төзү авыр булырга тиеш түгел.Шулай ук җөмләдә тиңдәш кисәкләр барлыгын, юклыгын ачыкларга кирәк. Аларның урынын алыштырудан җөмләнең мәгънәсе үзгәрмәвен дә әйтеп үтү зарур.

Йомгаклап шуны әйтәсе килә: дәресләрдә кулланылган эш алымнары (карточкалар белән эш, рәсем, картиналар буенча иҗади эшләр, компьютерда эшләү) - барысы да укучыларның сәләтләрен үстерүгә юнәлтелгән. Бары тик сәләтле балалар белән эшләгәндә генә, мөгаллим үзе дә күп нәрсәгә өйрәнә, белемен тирәнәйтә, тәҗрибә туплый. Дәресләрдәге информация –белемгә, ә белем күнекмәгә әверелә. Укытучы һәм укучыларда үз көченә ышаныч туа, алар үзләрен туплаган тәҗрибәләре белән көчле итеп сизәләр. Әгәр дә без җәмгыятьнең алга таба үсүен теләсәк, һәр укучының, һәр шәхеснең үсешен тәэмин итәргә тиешбез. Укучылар белән эшләү өчен, әлбәттә, гамәлдәге дәреслекләр генә җитми, бик күп өстәмә материал, электрон дәреслекләр таләп ителә. Укытучыга фәнни-популяр журналлардагы язмалар белән даими танышып барырга кирәк. Шулай ук интернет та зур ярдәм итә.

СЫЙНЫФТАН ТЫШ ЧАРАЛАРДА ТӨБӘК ТАРИХЫНА КАРАГАН МАТЕРИАЛЛАРНЫ КУЛЛАНУ

С.И.Закирова,
Кама Тамагы урта гомуми белем бирү мәктәбенең
югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

КЕРЕШ

Туган телебезнең һәм милләтнең язмышы, мәгълүм булганча, гаиләдә һәм мәктәпләрдә, бигрәк тә туган тел һәм әдәбияты дәресләрендә хәл ителә.

Туган тел һәм әдәбияты үз чиратында – татар халкының чал тарихлы бай рухи хәзинәсе, күңеле матурлыгы, хисләре сафлыгы һәм матур хыялларының үткәне, хәзергесе һәм киләчәгенең сәнгатьчә чагылышы. Шуның өчен дә кайда гына булмасын – гомуми урта белем мәктәпләрендә, шул исәптән рус мәктәпләрендә, гимназияләрдә, махсус урта һәм югары уку йортларында – туган тел һәм әдәбиятын укыту, иң беренче чиратта, телебезнең байлыгына һәм киң мөмкинлекләренә, нәфислегенә, халкыбызның, тел осталарыбызның талантына, сәнгатебезнең камиллегенә соклану хисләре тәрбияләү чарасы ул.

Сөйләм телен һәм иҗади фикерләү дәрәҗәсен үстерүдә дәресләр белән бергә сыйныфтан тыш чараларны оештыру мөһим эшләрнең берсе булып кала бирә. Алар укыту-тәрбия эшен оештыруда мөһим роль уйный.Бу чаралар укучыларда белем һәм фәнгә карата кызыксыну уята, балаларның иҗади фикерләү сәләтен үстерәләр, киң күзаллау булдырырга ярдәм итәләр.

Сыйныфтан тыш эшләр планлы рәвештә алып барыла. Мондый эшләрне планлаштыруда тәрбия эшләре буенча директор урынбасары, укытучы һәм китапханәче катнаша. План төзегәндә республикага, әдәбият һәм сәнгать әһелләренә бәйле истәлекле көннәр исәпкә алына. Алар, нигездә, белем һәм тәрбия бирү максатыннан чыгып эшләнә, дәресләрнең дәвамы буларак, укучының кызыксынуларын исәпкә алып үткәрелә.

Теманың актуальлеге. Сер түгел: соңгы елларда укучыларыбыз күп вакытын компьютер янында, иҗтимагый челтәрләрдә үткәрә, көннән-көн азрак укый, күпләре телевизор экранын якын күрә. Шуңа күрә укучыларда туган телгә мәхәббәт, кызыксыну тәрбияләүгә игътибарны көчәйтү бүгенге көндә зур әһәмияткә ия һәм актуаль мәсьәләләрнең берсе. Ә бу исә туган тел укытучысының төп бурычларыннан санала.

Максат һәм бурычлар. Сыйныфтан тыш эшләрнең уку-укыту процессындагы үзенчәлекләрен һәм әһәмиятен өйрәнү.

Максаттан чыгып, түбәндәге **бурычлар** куелды:

-сыйныфтан тыш эшләрне үткәрү, максат һәм бурычларына күзәтү ясау;

-сыйныфтан тыш эшләрнең эчтәлеге һәм формаларына карата галимнәрнең фикерләрен ачыклау;

-сыйныфтан тыш эш эшкәртмәсе һәм төрле методик биремнәр, күнегүләр, уеннар тәкъдим итү.

-сыйныфтан тыш эшләрне оештырганда төбәк тарихына караган материалларны куллану мөмкинекләрен билгеләү,эш тәҗрибәсе белән уртаклашу.

Укыту һәм тәрбия эшендә сыйныфтан тыш чараларның роле

1.1. Сыйныфтан тыш чаралар турында төшенчә

Мәктәптә туган тел укытучысының эше җаваплы һәм шактый катлаулы. Туган тел укытучысы үзенең укучыларына туган телдән белем бирү, аларны логик эзлекле, төгәл һәм матур итеп сөйләргә, грамоталы язарга өйрәтү белән беррәттән, мәктәптә укыла торган башка предметларны үз ана телендә үзләштерүгә җирлек әзерли, башка телләрне, шул исәптән безнең илдә милләтләрнең аралашу коралына әйләнгән рус телен өйрәнүгә дә булыша. Дәресләр уздыру белән генә чикләнмичә, системалы һәм планлы рәвештә сыйныфтан тыш эшләр дә оештырырга туры килә. Уку-укыту процессының бу мөһим ягы укучы шәхесен формалаштыру җәһәтеннән дә нәтиҗәле чара булып тора, чөнки сыйныфтан тыш эшләрдә катнашу, бердән, ихтыяри булса, икенчедән, укучыларга мөстәкыйльлек һәм иҗади активлык күрсәтү өчен дә зур мөмкинлекләр тудыра. Күп очракларда нәкъ сыйныфтан тыш эшләрдә укучылар үзләрен ныграк таныталар.

Л.З.Шакирова фикеренчә, сыйныфтан тыш эшләрне оештырганда, туган телнең башка телләр белән охшашлыгын һәм аермалылыгын чагыштыру эшләре дә балаларда зур кызыксыну уята.

Сыйнфтан тыш эшләр – исеменнән үк күренгәнчә дәрес кысаларына бикләнмәгән, әмма шул ук вакытта балаларның белемен дә, зиһенен дә үстерә торган, аларның гамәли шөгыльләренә, зәвыкларына, сәләт мөмкинлекләренә уңай тәэсир иткән, әлеге файдалы чараларның һәммәсен ял һәм төрле уеннар белән бергә бик тә оста бәйли алган тәрбия сәгатьләре ул.

Сыйныфтан тыш эшләр, нигездә, дәрес алдына куелган белем һәм тәрбия, бирү мәсьәләләрен чишүне күз алдында тоталар, һәм аларның төп максаты – укучыларда туган телне тирәнрәк өйрәнү, аның байлыкларыннан мөмкин кадәр тулырак файдалануга омтылыш тудыру. Шуның өчен дә укытучы, сыйныфтан тыш эшләрне оештырганда, укучыларга күбрәк гамәли тормышта кирәк булган күнекмәләрне бирергә тырыша: тиешле темага материаллар тупларга куша, сүзлекләрдән файдаланырга өйрәтә, укучылар ата-аналар алдында һәм радио яки скайп аша чыгыш ясыйлар; стена газетасы чыгарыла, күрсәтмә материаллар ясала, стендлар һәм күргәзмәләр җиһазлана, кичәләр, конкурслар үткәрелә.

Сыйныфтан тыш эшләрне төбәк тарихы белән бәйләп оештыру

1.2. Якташ язучыларыбыз иҗатына багышлап сыйныфтан тыш чаралар үткәрү

Бүгенге көндә яшь буында туган якка мәхәббәт, патриотизм хисләре тәрбияләү, туган теләңне хөрмәт итү, туган халкың белән горурлану кебек сыйфатларны үстерү тәрбия өлкәсендә төп юнәлеш булып тора.

Үзебезнең төбәктә яшәүче һәм шунда туып үскән язучыларның, күренекле кешеләрнең тормышын, әсәрләрен өйрәнгәндә, алар үрнәгендә

тәрбия эшләре алып барганда укучыларның иҗади сәләте ныграк ачыла, әдәбиятка-сәнгатькә тартылу теләге арта.

Кама Тамагы районы авылларында туып үсеп,ары таба татар әдәбияты, сәнгате, мәдәниятенең төрле-төрле чорларында игелекле эш күрсәткән һәм хәзер дә шул өлкәләрдә эшләп килүче шәриф затлар бихисап. Исем-фамилияләрен санап чыгу үзе генә дә зур урын алыр шикелле, шунлыктан, татар әдәбиятына теге яки бу дәрәҗәдә үз өлешләрен керткән шагыйрь һәм язучыларыбызны искә төшереп үтик эле.

Әйтәләр бит кояшта да

Гыйбрәтле таплар була,
Халыкта да мәңге калыр
Бәхассез затлар була.
Андыйлар бездә дә бар ул,
Тарихта кала торган
"Әлдермештән Әлмәндәр карт,
Мәрәтхуҗадан Туфан"(М.Әгъләм)

Ә без, аның якташлары, хаклы рәвештә"Безнең Туфаныбыз бар" дип горурланабыз. Мәңге үлмәс әсәрләр иҗат иткән Туфан ага бөтен татар халкы өчен, драматургия өлкәсендә безнең Тукаебыз. Аның һәрбер иҗади әсәре тормышчан, һәрвакыт бүгенге көн үзәгендә, озын гомерле.

Туфан аганы Кама Тамагында да, Олы Мәрәтхуҗада да яраталар, хөрмәт итәләр, сагыналар. Һәр елны аның туган көне уңаеннан туган җирендә уздырылган чаралар моны тагын бер кат дәлилли. Район үзәгендә һәм туган авылы -Олы Мәрәтхуҗада Туфан Миңнуллин исемендәге музейлар ачылу-барыбызны да аның белән булган хатирәләргә алып кайта.

Проза остасы, тәрҗемәче, актив җәмәгать эшлеклесе, татар әдәбиятының күренекле вәкиле И.Гази да - безнең горурлыгыбыз. Ул Олы Карамалы авылыннан. Ибраһим Гази иҗатына багышлап үткәрелгән әдәби кичә дә укучыларыбыз күңелендә тирән эз калдырды. "Туган-үскән авыл! Тышкы матурлыкларың коелып беткән булса да, Гаязның күңеленә бик якын син. Һәрбер урам чатың, һәрбер почмагың, тыкрыгың, нинди дә булса бер күңелле истәлекне хәтергә төшерә. Шушылай йолкынган, шәрәләнгән килеш тә Гаяз сине ярата. Ул сине, синең кешеләреңне сагынып кайтып килә". (И.Гази"Алмагачлар чәчәк ата")

Лачыннар оя корган як,
Тау ягы-туган ягым,
Илләр гиздем, табалмадым
Мондый ямьле җир тагын..

Матур шигырь юлларына салган якташ шагыйребез Хәмит Вәлиди турында әйтмичә калу мөмкин түгел. Һәр ел саен диярлек укучыларыбыз, укытучыларыбыз, китапханәчеләребез катнашында якташыбыз Х.Вәлидигә багышланган очрашулар үтә. Аның үзен якыннан күреп сөйләшү дә хәтирәләрне яңарта, укучылар күңелендә онытылмас тирән эз калдыра.

Районыбызны Яңа Сала авылында туган тәрҗемәче-драматург, календарьлар авторы Фатих Халиди бизи. Ф.Халиди татар әдәбияты тарихында беренчеләрдән булып, драма әсәре бастыручы гына түгел, ә бәлки татар дөньясында, дивари календарь әзерләп, шулардан беренче буларак әдәби, әхлакый эчтәлектәге хикәятләр нәшер итүче дә. (Зөфәр Мөхәммәтшин.)

Каршы яктан алтын кояш чыга,
Нур сибелә Болгар җиреннән.
Җәй айлары матур тау ягында,
Китә алмыйм кайткач өемнән.

Кама, Кама минем туган ягым
Гашыйк булып ярлар сөйгән як.
Үткәннәргә юллар булмаса да,
Онытылмый шунда үскән чак. Рәдиф Сәгъди.

Драматург,прозаик,Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Рәдиф Сәгъдигә багышлап үткәрелгән очрашуларны укучыларыбыз беркайчан да онытмый. Очрашуга барганчы үзләренең сорауларын алдан ук әзерләп куялар. Һәм шунысы шатландыра: Рәдиф Сәгъди – туган ягыбызның еш кунагы.

Туган як. Туган туфрак. Туган төбәк. Бу сүзләр өлкән яшьтәге кешеләр өчен генә түгел, һәр сабый бала өчен дә газиз һәм кадерле булырга тиеш.
Билгеле , кайсы төбәктә яшәвенә карамастан, һәр укучының , табигатьнең һәм халыкның бу үзенчәлекләрен белүе мәҗбүри. Ләкин үзе яши торган төбәкнең табигатен , аның үзенчәлекләрен , халкын, традицияләрен,мәдәниятен, күренекле шәхесләрен,тарихын укучы аеруча яхшы белергә тиеш.

1.3. Мәктәптә укучылар белән сыйныфтан тыш чара эшчәнлеген оештыру (эш тәжрибәсеннән)

Мәктәптә сыйныфтан тыш чараларга аеруча игътибар бирәбез. Укучыларның буш вакытын файдалы һәм кызыклы итү, сөйләм телен үстерү, туган телнең нечкәлекләрен аңларга өйрәтү, халкыбызның тарихы, мәдәнияте белән кызыксыну, милли горурлык хисләре тәрбияләү өчен, мәктәптә драмтүгәрәкләр эшли. Укучыларыбыз белән әдипләрнең әсәрләреннән өзекләр һәм әкият-пьесаларны да сәхнәләштердек. Күмәк эш балаларда бердәмлек, әдәплелек, башкалар хезмәтенә ихтирамлылык хисләре тәрбияли.

Безнең укучыларыбыз үзләрен төрле яктан күрсәтәләр: кайберләре кызыклы яза, икенчеләре матур җырлый, бии, өченчеләре рәсем сәнгатен үз итә, кемдер фән белән кызыксына.

Укучыларыбыз түгәрәкләргә теләп йөриләр. Һәрбер эшчәнлек төренең нәтиҗәләре дә юк түгел. Укучыларыбыз район, республика һәм рәсәй күләмендә үткәрелгән конкурсларда, гамәли конференцияләрдә катнашып призлы урыннар яулыйлар. Мәктәп күләмендә, сыйныфта үткәрелгән кичәләр, бәйгеләрдә актив катнашып киләбез. Ул булмасын “Әлифба бәйрәме”, “Милли бәйрәмнәр”, башлангыч сыйныф укучылары белән үткәреләгән КВН, викториналар - болар барысы да

балаларның активлыгын, мөстәкыйльлеген үстерүгә нигезләнеп эшләнгән.

Сыйныфтан тыш эшләр үткәрү җитди һәм катлаулы мәсьәлә булып тора. Һәр чара тиешле дәрәҗәдә, методик яктан дөрес үтсен өчен, беренче чиратта, укытучы белемле, иҗади фикерләү сәләтенә ия, бар яктан мәгълүматлы булырга тиеш.

Гомумән, туган телгә багышлап үткәрелгән сыйныфтан тыш эшләр укучыларның активлыгын күтәрүгә, белем һәм культура дәрәҗәсен, сөйләм телләрен үстерүгә, дөньяга карашларын киңәйтүгә, аларны җәмәгать эшләренә җәлеп итәргә, матурлыкны аңларга өйрәтергә ярдәм итә. Тел турындагы кичәләр, атналыклар, айлыклар, олимпиадалар мәктәп балаларында бу фәнгә карата кызыксыну уяталар, алар ярдәмендә укучылар туган телнең нечкәлекләренә төшенәләр.

Кулланылган әдәбият исемлеге

1. В.Г.Гомәрова,Ф.Я.Зарипова.Бәйрәмнәр бәйләме.Казан ”Мәгариф” нәшрияты, 2005.
2. К.В.Зарипова, Л.Р.Мортазина.Балачак-уйнап-көлеп үсәр чак. Казан”Редакционно-издательский центр”2012.
3.Х.Г.Фәйзрахманова,Т.Р.Шакирова.Ал яулык,зәңгәр шәл.Казан ”Мәгариф” нәшрияты, 2014.
4. К.В.Закирова,Л.Р.Мортазина.Әй уйныйбыз, уйныйбыз. Казан”Беренче полиграфия компаниясе”, 2015.
5.В.С.Казыйханов.Әхлак белеме.Хрестоматия.Яр Чаллы”Өзлексез педагогик белем бирү институты”2000.
6. А.Саттарова.Татар драматургиясе.Сайланма пьесалар.Казан Татарстан Республикасы ”Хәтер”нәшрияты,2013.
7. И.З.Гази. Әсәрләр. Өч томда. Повестьлар һәм хикәяләр.
8. Т.Миңнуллин
9. Ә. Хуҗиәхмәтов. “Әхлак тәрбиясе”. Мәгариф, №1,2005.

Презентация

ГАИЛӘ – ГОМЕР ЧИШМӘСЕ.

Г.Р. Исмагилова,
Кама Тамагы урта гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

“Тапшырылмаган хатлар” әсәрендә образлар системасы аша гаилә проблемасы куелышы. Дәрес конспекты. 10 нчы сыйныф. Татар төркеме.

Максат:

1) әсәрдә күтәрелгән төп мәсьәләне билгеләү; геройларга характеристика бирү;

2) укучыларның сорау куя белү, нәтиҗә ясый белү кебек фикерләү сәләтләрен үстерү; үз фикерләрен дөрес һәм матур итеп әйтүләренә ирешү.

3) гаилә тормышына аңлы караш, хөрмәт, мәхәббәт, югары әхлак сыйфатлары тудыру.

Дәрес тибы: катнаш дәрес

Эш төрләре (алымнар): сорау-җавап, проблемалы сорау, төркемдә-парларда эш, текст белән эшләү һ.б.

Җиһазлау: дәреслек, презентация, рәсемнәр, “Тапшырылмаган хатлар” киносы, мультимедиа проекторы.

Дәрес планы

№	**Дәрес элементлары**	**Вакыт**
1	Оештыру моменты	1 мин
2	Актуальләштерү *(Рәсемнәр белән эш)*	3 мин
3	Төп өлеш *«Тапшырылмаган хатлар»әсәре буенча эш)*	10 мин
4	Белемнәрне ныгыту (чыгыш)	5 мин
6	Йомгаклау	1 мин

Дәрес барышы:

I. Оештыру өлеше

- исәнләшү;
- уңай атмосфера тудыру

II. Актуальләштерү:

- Укучылар, минем бүгенге дәресне К.Латыйпның шигырь юлларыннан башлыйсы килә. Ә ни өчен бу юлларны сайлавымны, сез дәрес ахырында аңларсыз һәм җавап бирерсез.

Тормыш сыный шактый,
Салып таптый,
Кеше, торып баса да,
Алга атлый.

Укытучы: -Хәзер мин сезнең игътибарыгызга рәсемнәр тәкъдим итәм. Сезгә игътибар белән карарга һәм сорауларга җавап бирергә кирәк булачак.

(Экранга рәсемнәр чыгарыла.5 слайд)

Укытучы: - Рәсемнәрне нәрсә берләштерә?

Көтелгән җавап: - Гаилә.

Укытучы: -Рәсемнәрдә аермалы яклар бармы?

Көтелгән җавап: -1,2 нче рәсемнәрдә гаилә бәхетле, алардан җылылык бөркелә. Балалар да шат күңелле.3,4 нче рәсемнәрдә гаилә бәхетсез.

Укытучы: -Ни өчен шулай уйлыйсыз?

Көтелгән җавап: -Гаиләдә шатлык нуры юк, аларның тормышлары тавыштан тора, балалар да моны авыр кичерә.

Укытучы: -Укучылар бу рәсемнәр белән безнең бүгенге дәрес арасында нинди бәйләнеш була ала?

Көтелгән җавап: -Без Г.Кутуйның “Тапшырылмаган хатлар” әсәрен өйрәнәбез. Әсәрдә гаиләдәге мөнәсәбәтләр чагыла. Рәсемнәрдә дә төрле гаиләләр сурәтләнгән.

Укытучы: -Балалар, димәк, без бу дәрестә нәрсә турында сөйләшербез?

Көтелгән җавап: -“Тапшырылмаган хатлар” повестенда мәхәббәт һәм гаилә темасы.

Укытучы: - Дәресебезгә нинди максат куя алабыз?

Көтелгән җавап: - Без бүген “Тапшырылмаган хатлар” турында сөйләшербез. 4 нче хатка тулырак тукталырбыз, чөнки ул безгә өй эше итеп бирелгән иде. Образларның уңай һәм тискәре якларын карарбыз, проблемаларын табарбыз.

Укытучы: -Бик дөрес. Мин сезнең белән килешәм. Максатны бик дөрес куйдыгыз. Дәресебезнең максатын дәлилләп, хатларны искә төшереп китик әле.

III.Төп өлеш. Хатлар өстендә эш.

Укытучы: - Укучылар, игътибар экранга. «Тапшырылмаган хатлар» киносыннан өзекләр күрсәтелә. (4 слайд)

Укытучы: - Бу өзектә кайсы хаттагы вакыйгалар сурәтләнгән? Исемен ничек дип атарбыз? 1 нче хат. Мәхәббәт тарихы. (Кыскача сюжет сызыгы искә төшерелә)

Көтелгән җавап: - Галия бн Искәндәрнең танышулары;

Яшьләрнең мәхәббәте;

Галиянең җәмәгать эшләрендә катнашуы;

Вәлинең яшерен сөю газаплары, һ.б.

Нәтиҗә: Галия белән Искәндәрнең мәхәббәтләре гаилә коруга бара.

2 нче слайд. Укытучы: -Бу өзектә кайсы хаттагы вакыйгалар сурәтләнгән? Исемен ничек дип атарбыз?

Көтелгән җавап: 2 нче хат. Гаилә тарихы.

-ир белән хатын мөнәсәбәте;

Искәндәр белән Галиянең кавышулары;

Балалар туу;

Каршылыклар туа башлау;

Укытучы: - Бу каршылыклар нинди сәбәпләр аркасында туа?

Көтелгән җавап: -Искәндәргә тынычлык кирәк, балалар комаучаулый, Галиянең эшенә ачулана, эгоистлык сыйфатларын күрәбез.

Укытучы: -Бу сәбәпләр нәрсәгә китерә?

Көтелгән җавап: -Гаилә таркала.

Укытучы: -Бу хәзерге вакытта да зур проблема булып тора.

(Укучылар фактлар китерәләр)

Укытучы: -1 нче хат белән 2 нче хатның аермасы нәрсәдә?

Көтелгән җавап: - 1 хатта алар егет белән кыз, проблемалары юк, аларга җиңел. 2 нче хатта инде, ир белән хатын булгач, проблемалар килеп чыга башлый.

Нәтиҗә: -Гаилә коруга җитди карарга кирәк. Бер-береңне яхшы белергә, юл куярга өйрәнергә кирәк.

3 нче слайд.3 нче хат. Хезмәт юлы тарихы.

Укытучы: -Балалар, искә төшереп үтәбез.

Көтелгән җавап: - Галиянең хезмәт юлы башлануы;

-Балалар белән үткән вакыт;

-Кешеләрне үлемнән коткаруы;

-Вәли турында мәкалә.

Укытучы: -3 нче хат белән нәрсә әйтергә тели?

Көтелгән җавап: -Галия югалып калмый, балаларга дөрес тәрбия бирә. Эшендә хөрмәт итәләр.

Укытучы: Гаилә җылысы кем кулында дип әйтә алабыз?

Көтелгән җавап: - Әниләр кулында.

Нәтиҗә: Галия нинди генә авырлыкларга карамастан чын ана булып кала белә. Һ.Такташ(өзек)

IV. Текст өстендә эш.4 нче хат.

4 нче слайд. 4 нче хат. Бәхетле булырга теләү. Вәли белән Галиянең очрашуы.

Укытучы: -Укучылар хәзер текст белән эшлибез.4 нче хатны ачабыз.

Ирең безгә ял итәргә килде, -дигән сүзләрне ишетү Галиягә ничек тәэсир итә? Дәреслектән табабыз. (394 бит, укыйлар, үз фикерләрен җиткерәләр)

Укытучы: Кем соң ул Вәли? Без аның белән кайсы хатта очрашкан идек?

Көтелгән җавап: -Беренче хатта.

Укытучы: -1 нче хаттагы Вәли белән 3,4 нче хатлардагы Вәли арасында нинди үзгәрешләр таптыгыз? Укып курсәтегез. 377,394,393 битләр. (Балалар укыйлар)

Укытучы: -Нәрсә генә үзгәрмәгән?

Көтелгән җавап: Мәхәббәт үзгәрмәгән. Ул әле дә Галияне ярата.

Укытучы: Вәли белән Галиянең очрашу мизгелен табыгыз эле. (Укып күрсәтәләр,394 бит)

-Ни сәбәпле Галия Вәлине үз өенә чакырырга теләми?

Шул урынны табыгыз. (395 бит)

-Ни өчен фикере үзгәрә?

Көтелгән җавап: Балаларның әтиләрен күрәселәре килә. Вәлинең дә хыялый ир булуның сәбәпләрен беләсе килә.

Укытучы: Балалар белән Вәли арасында нинди мөнәсәбәт урнаша? (397 бит) Тулы гаиләдә алар үзләрен ничек хис итә?

Көтелгән җавап: Алар бәхетле, шат.

Аерылышыр вакыт җиткәч, Галия ни өчен Искәндәргә дигән хатларны Вәлигә бирә дип уйлыйсыз? Укып күрсәтегез. (397 бит).

V Иҗади эш. Өзек уйнап күрсәтү.

Г.Кутуйның фикерләре әйтелеп бетмәгән. Ничек бетәр икән? Сез ничек төгәлләр идегез? Сезгә аз гына вакыт бирәм. Уйнап күрсәтергә кирәк булачак. Театр түгәрәгенә йоргән балаларга бу бер дә авыр булмас. Киңәшләшәбез.

Көтелгән җавап:(Галия һәм Вәли булып хат язалар. Үзләренең хисләре турында)

Укытучы: -Рәхмәт, балалар. Бөтенегез дә килешәсезме? Бу чыгышыгыз белән нәрсә әйтергә теләдегез?

Көтелгән җаваплар: - Балалар тулы гаиләдә яшәргә хокуклы....

- Чыннан да кешенең бәхетле булырга хакы бар. Хатаны төзәтергә беркайчан да соң түгел.

-Укучылар, без укыган хатларны нәрсә берләштерә?

Көтелгән җавап: Галия образы.

Укытучы: -Ни өчен автор хатлар жанрын сайлады икән?

Көтелгән җавап: Геройларның хис-кичерешләрен белдерер өчен.

Укытучы: Автор бу повесте белән нәрсә әйтергә теләгән һәм нинди проблемалар күтәргән?

Көтелгән җавап: -Гаиләдәге мөнәсәбәтләр проблемасы; мәхәббәт проблемасы; бәхет проблемасы, бала һәм ата-ана проблемасы.

-Гаилә коруга җитди карарга кирәк. Бер-береңне белергә кирәк. Матурлыкка гына карарга ярамый.

Укытучы: -Укучылар, нинди нәтиҗәгә киләбез? Бәхетле гаилә нинди була?

Көтелгән җавап: - Бер –береңә хөрмәт, җылы мөнәсәбәт булганда гына бәхетле гаилә була. Бәхет һәр кешенең үз кулында.

Укытучы: -Дәрес башында мин сезгә сорау биргән идем. Кайсыгызның җавабы әзер.

Көтелгән җавап: -Галияне тормыш төрлечә сынады, ләкин ул көч тапты, югалып калмады. Балаларын да, үзен дә бәхетле итте.

Укытучы: Әсәр 1935 елда язылса да, ни өчен буген дә актуаль?

Көтелгән җавап: Гаилә һәм мәхәббәт темасы мәңгелек.

Укытучы: Сез бик дөрес җавап бирдегез. Өй эше мин сезгә ике вариантта тәкъдим итәм.

1вариант. Әсәрдә вакыйгаларга Галия бәя бирә. Искәндәр язса, бу вакыйгаларга ул нинди бәя бирер иде. Искәндәр исеменнән хат яз. (Презентация)

2 нче вариант. Бәхетле гаилә нинди булырга тиеш? дигән темага иҗади эш башкарырга.

VI. Йомгаклау.

Укытучы: -Балалар, бүген сез бик яхшы эшләдегез, җавапларыгыз өчен рәхмәт. Бүгенге дәрес, гаилә коруда, үзегезгә тормыш иптәше сайлаганда зур ярдәм булса иде дигән, теләктә калам.

ХАЛКЫБЫЗНЫҢ МИЛЛИ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕН, КҮРКӘМ СЫЙФАТЛАРЫН, ЙОЛА – ГАДӘТЛӘРЕН КЕЧЕ ЯШЬТӘН ҮК ТӨШЕНДНРНП, УКУЧЫЛАРНЫ ӨЛКӘННӘР ҮРНӘГЕНДӘ ТӘРБИЯЛӘҮ

Г.Р. Исмагилова,
Кама Тамагы урта гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Бүген мәктәптә баланы ата - бабаларыбызның гаҗәп бай акыл хәзинәсенә нигезләнгән һәм мең еллар буенча тупланып, камилләшеп килгән милли гадәт, йолаларыбыз, гаилә, әдәп, әхлак кануннары нигезендә тәрбияләү зур әһәмияткә ия.

Мәктәп яшь буынга белем һәм тәрбия бирүдә халыкның милли традициялләренә нигезләнгәндә генә үзенең тәрбияви һәм белем бирү бурычларын уңышлы хәл итә ала.

Бала аңына үз халкыңның үсеш тарихын, мәдәниятен, милли үзенчәлекләрен, хәзерге көндәге халәтен, дөнья халыклары арасында тоткан урынын, зыялылары, галимнәре турындагы мәгълүматны, гаиләсенең “нәсел агачын”, гореф-гадәтләрен, йолаларын, бәйрәмнәрен үз туган телендә сеңдергәндә генә анда үз милләтеңә хөрмәт, мәхәббәт тәрбияләнә.

Тәрбия эшемнең максатлары һәм бурычлары:

- халкыбызның милли үзенчәлекләрен, күркәм сыйфатларын, йола-гадәтләрен, гаилә төшенчәсен кече яшьтән үк төшендереп, укучыларны өлкәннәр үрнәгендә тәрбияләү;
- әхлакый сыйфатларга, балаларны кешеләр белән аралашу кагыйдәләренә өйрәтү;
- югары әдәп, әхлак сыйфатларын булдыру;
- туган телебез, мәдәниятебез үсеше өчен җаваплылык хисе тою.

Татар халкының уй, холкы, фикере, барлык йолалары, гореф - гадәтләре, традицияләре үзе бер тәрбия ысулы булуын күрсәтә. Аларны өйрәнү балаларның рухи үсешенә этәргеч була. Баланың гаиләдә, коллективтагы тәрбияви нормалары, кагыйдәләре халык педагогикасына салынган. Һәр халыкның милли мәдәнияте-ул табигать көчләренә баш ию дип әйтергә була.

Халкыбызның үткәне халык авыз иҗаты үрнәкләрендә, аның археологик казылмаларында, этнографик традицияләрендә күренә. Традиция - ул милләтнең рухи һәм хезмәт тәҗрибәсен буыннан буынга тапшыру төре.

Республикага исем биргән халыкның телен һәм мәдәниятен өйрәнү - ул башка милләт мәдәниятен танып белү генә түгел, ә үз, туган ягың мәдәниятен аңлау ул. Башка телләрне өйрәнү үз телеңнең үзенчәлекләрен яхшырак аңларга ярдәм итә, башка яктан карарга киң мөмкинлекләр ача. Хәзергесе чорда Россия һәм Татарстан күләмендә милли мәдәнияткә игътибар арта бара. Халык мәдәнияте - ул милләтебезнең йөзе, рухи хәзинәсе, җәмгыятьнең байлыгы.

Кече яшьтәге мәктәп укучыларын милли тәрбия һәм мәдәнияте белән таныштыру төрле тәрбия алымнарына нигезләнеп башкарыла. Иң киң таралган ярдәмче чыганагыбыз булып балалар фольклорын әйтергә була. Ул - тән

хәрәкәтләрен ритмга, көйгә салучы үзенә бер төр иҗат. Аларның нәфислек тойгыларын, зиһен һәм хыял йөгереклеген, зәвыкларын үстерү һәм шуларның барысы бергә бала шәхесе өчен тәрбияви әһәмияткә ия. Бармак уеннары, санамышлар, алдавыч әкиятләр, уеннар- болар барысы да бала өчен кызык.

Татар халык уеннары балаларның иң яраткан шөгыле. Ул уеннар тизлек, зирәклек, җитезлек сорый. Башлангыч сыйныф укучысы мөстәкыйль эшләргә, уйнарга, уйларга тырыша. Уеннар барышында үзе үк үзгәрешләр дә кертә ала. Сыйныфтан тыш уку дәресләрендә төрле уен элементлары кертергә мөмкин. Һәрбер уенны сайлаган очракта баланың яшь үзенчәлеге исәпкә алына. Алар балаларга төрле яктан ачылырга ярдәм итә, акыл, аралашу үсешенә йогынты ясый. Укытучы уен сайлаганда балаларда бер - берсенә карата дустанә мөнәсәбәт урнаштыру, төгәл һәм дөрес бәя бирә белү, таләпчәнлек кебек сыйфатлар тәрбияләүне күздә тота.

Халык җырлары - музыка фольклорының иң якты әсәрләре. Алар - эстетик тәрбия чыганагы. Балада эстетик ләззәтләнү,шатлык, канәгатьләнү хисе уяткан һәрнәрсә тәрбияви көчкә ия. Җырлар балаларның иҗади сәләтләрен ачарга ярдәм итә. Укучылар җырлы -биюле уеннарны бик яратып башкаралар. Моңа мисал итеп, һәрберебезгә таныш булган "Чума үрдәк, чума каз", "Миңлебай", "Кәрия-Зәкәрия" һәм башка күп төрле түгәрәк уеннарын алырга була.

Кешеләрнең үз - үзләрен тоту кагыйдәләре җыелмасын тәшкил итүче сөйләм этикеты халыкның мәдәнилек дәрәҗәсен билгели торган иң мөһим өлешләрнең берсе булып тора. Сөйләм әдәбе кагыйдәләре - алар милли традицияләргә һәм гореф - гадәтләргә таяна. Өлкән буын кешеләрендә традицион һәм үзенчәлекле сыйфатлар чагыштырмача чиста һәм ачык булып күренә. Безнең әби - бабайларыбыз, тел һәм әдәбият гыйлемен белмәсәләр дә, бала сөйләмендә чит - ят сүзләр буталып йөргәнне яратмаган, саф татарча сөйләшүне таләп иткән. Милләтнең саклануы аның теленә турыдан - туры бәйләнгән. Тукай да өзгәләнеп "И туган тел, и матур тел, әткәм- әнкәмнең теле, дөньяда күп нәрсә белдем, син туган тел аркылы" дип, юкка гына әйтмәгәндер. Шулай ук татарларның сөйләменә ислам диненең тәэсире дә бар. Ә яшьләр сөйләмендә исә рус теле тәэсире сизелә. Хәзерге мохиттә балаларыбыз төрле тәрбия ала. Баланың ата- анасына булган карашы үзгәрүен һәркем күреп тора.

Әдәби уку дәресләрендә укучылар әдәплелек кагыйдәләре белән бик күп очрашалар. Сөйләм, киенү, өстәл янында, кунак, туганннарга карата әдәплек кагыйдәләрен тыңлап кына калмыйлар, ә бәлки үзләре дә бер - берсенең кимчелекле якларын күрсәтеп, шул кимчелекләрне төзәтү өстендә эшләргә тырышалар.

Халык традицияләрен кулланып уздырылган дәресләр, чаралар баланың актив үсешенә өстәмә чыганак итеп кулланыла. Һәр укытучы үзенең педагогик эшчәнлегендә аларны куллануның күпләгән юлын һәм ысулларын таба ала.

Рус мәктәбе булуга карамастан, безнең Кама Тамагы урта мәктәбендә дә татар халык традицияләрен өйрәнүгә зур игътибар бирелә.

Татар халкының гореф - гадәтләрен , йола - уеннарын: “Аулак өй”, Сөмбелә", “Әбиемнең серле сандыгы”, ”Нәүрүз” бәйрәмнәрен үткәреп киләбез. Җырлы - биюле уеннар, табышмак мәкальләр өйрәнүне максат итеп куйдым. Халык йолалары, традицияләре, фольклор аркылы бала шәхесендә олыларга карата хөрмәт,табигатькә сакчыл караш, ярдәмләшү тәрбияләнә. Укучылар тәртибендә үзгәрешләр сизелә башлый. Бу инде аларның аңлы рәвештә үзләренең сәламәтлекләренә карата уңай мөнәсәбәт тудыра. Чыннан да, без яшь буынны үзебезнең урынга әзерләргә, өлкәннәргә булган иң күркәм сыйфатларны аларда тәрбияләргә тиешбез.

Укытучы - белем бирүче генә түгел, чын мәгънәсендә тәрбияче дә.Ул яшь кешенең эчке дөньясын, сәләтен, әхлакый сыйфатларын, психологик үзенчәлекләрен күздә тотып эшләргә бурычлы.

Хәзергесе вакытта җәмгыятьтә үзгәрешләр чоры бара. Укытучы алдында шәхеснең акыл эшчәнлеген төрле яклап үстерүне күздә тотып, никадәр яңа алымнар, шартлар, технологияләр барлыкка килде. Шулар арасында милли рухлы хәзинәбез күмелеп калмасын иде. Безнең рухи байлыгыбыз, милли традицияләребез исән. Алар безгә бүгенге һәм киләчәк өчен кирәк. Гореф - гадәтләребез, матур йолаларыбыз бөтенләй онытылса, без үзебезнең татарлыгыбызны саклап кала алырбызмы соң?

Кулланылган әдәбият

1. Р.Уразман “ Татар халкының йолалары һәм бәйрәмнәре”

2. К.В.Закирова, Р.Ә.Кадыйрова. Әхлак нигезе- матур гадәт.Казан ”Мәгариф”нәшрияты -2006.

3. Татар халык иҗаты. Мәкальләр, табышмаклар, әкиятләр.

4. К.В.Закирова**.** Күңел ачыйк бергәләп. Казан ”Мәгариф”нәшрияты -2008.

5. Ф.С.Баязитова. Татар халкының бәйрәм һәм көнкүреш йолалары**”**Казан “Татарстан китап” нәшрияты – 2008..

6. Ш.Ш.Җәләлиев. Милли тәрбия нигезләре**.** Казан” Мәгариф” нәшрияты- 2009.

ТАТАР ТЕЛЕ ҺӘМ ӘДӘБИЯТЫ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ПРОЕКТ ЭШЧӘНЛЕГЕН ОЕШТЫРУДА ИННОВАЦИОН ЫСУЛЛАР

Э.Х.Лизунина,
В.П. Муравьев исемендәге Затон урта гомуми белем бирү мәктәбенең
югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Аннотация: в практике рассказывается про создание благоприятных условий и возможностей для личностного развития предпосылок одаренности, творческих способностей и талантов детей на уроках татарского языка и литературы. Успешность проекта — это сотрудничество, команда, понимание целей и задач, выбор наиболее эффективных современных инновационных методов.

Ключевые слова: личностное развитие, одаренность, творческие способности, проект, современные технологии.

Кереш

Бүгенге җәмгыятьтә укытучы алдында гаять зур бурычлар тора. Конкуренциягә сәләтле, заман таләпләреннән чыгып эш итә белә торган, рухи һәм физик яктан камил шәхес тәрбияләү – иң төп максатыбыз. Бу - заман мәктәбе укучыларга билгеле бер дәрәҗәдә белем бирү белән генә чикләнмичә, аларны мәстәкыйль рәвештә даими белем тупларга, һәрьяклап үсешкә ирешергә, үз-үзе белән идарә итә белергә, җәмгыятьтәге мөһим процесслар турында хәбәрдар булырга өйрәтергә тиеш дигән сүз.

Федераль дәүләт белем бирү стандартларында әйтелгәнчә, мәктәп эшчәнлегенең төп максаты – белем алу күнекмәләре формалаштыру, ягъни субъектның үз-үзен камилләштерүгә аңлы рәвештә, яңадан-яңа социаль тәҗрибәләр туплау аша барырга сәләтле итү. Бу мәсьәләне нинди юллар белән хәл итеп була соң? Минемчә, иң беренче чиратта, балаларга белем алу өчен уңайлы тирәлек булдыру. Укытучы булып эшләү дәверендә, укучыларда очкын кабызу өчен, ниндидер гадәти булмаган һәм иҗади алымнар уйлап табарга туры килгән төрле хәлләр белән очрашасың. Күбебезне шушы сорау борчыганга күрә, мин проект эшчәнлегенен оештыруда үзем куллана торган заманча технологияләр турында сөйләп китәргә булдым.

Проблема: электрон җайланмалар һәм Интернет челтәре үсеше чорында яшәүче укучылар белән проект эшләрен оештыруда отышлы, нәтиҗәле заманча технологияләр, ресурслар сайлау.

Максат: балаларның иҗат һәм талант алшартларын үстерү өчен татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә проект эшләрен алып бару өчен уңай шартлар һәм мөмкинлекләр булдыру.

Бурычлар:

1. «Проект» һәм «заманча технологияләр» төшенчәләрен ачыклау.
2. Проект эшләрен оештыру юлы белән укучыларның метапредмет компетенцияләрен формалаштыруда иң отышлы метод һәм алымнарны сайлау.
3. Эш тәҗрибәсен башка укытучылар белән уртаклашу.

Теманың апробациясе: Әлеге тема Кама Тамагы районы чикләрендә тормышка ашырыла.

Гипотеза: дәресләрдә заманча технологияләр кулланып проект эшләре оештыру балаларда метапредмет компетенцияләр формалашыр һәм татар теленә карата кызыксыну уятыр.

Көтелгән нәтиҗәләр:

а) проект эшләрен файдаланып, укыту-тәрбия эшен алып бару;

ә) әлеге технологияләрне актив куллану нәтиҗәсендә, укучыларны татар теле һәм әдәбияты белән кызыксындыру, аларны татар телендә гамәли рәвештә аралашырга өйрәтү;

б) төрле фәнни-гамәли конференцияләрдә, семинарларда катнашу;

в) эш тәҗрибәсен хезмәттәшләр белән уртаклашу.

Бүгенге көндә проект сүзе бик популяр. Телеведение, интернет челтәрләрендә, газета-журналларда да проект сүзен еш ишетәбез. Нинди генә проектлар юк? «Телевизион проект», «Җыр проекты», «Бию проектлары», «Ана теле проекты», «Интернет-проектлар» һ.б. Проект сүзе нәрсәне аңлата соң? **Проект** – ул әле булмаган нәрсәне (мисал өчен, яңа бинаны, программаны) барлыкка китерүгә юнәлтелгән һәм аның тормышка ашу процессын күзаллаган бер идея, уй-теләк. **[[3]]** Шуның өчен дә проект алдына куелган максат төзү, барлыкка китерү, булдыру, иҗат итү, ирешү һ.б. кебек фигыльләр ярдәмендә формалаштырыла. Шулай итеп, проект – ул:

1) нинди дә булса механизмның яки корылманың планы;

2) нинди дә булса документның алдан әзерләнгән тексты;

3) теләгеңне тормышка ашыру планы.

Иң беренче чиратта, укучыларны проект эшен кабул итәргә әзерләү мөһим. Бер системага салып, эшемнең структурасын билгеләдем.

1. Интерактив уеннар аша хезмәттәшлеккә әзерлек.

Мәсәлән, «Сөйли торган предметлар» тренингы. Укучыларга сораулар бирелә. Сез сөйли торган предметларны күз алдыгызга китерә аласызмы? Сезнең тирә-юньдәге предметлар сезгә нәрсәдер әйтергә теләгән кебек тоелганы бармы? Әйтик, сезнең дәфтәрегез сөйләшергә өйрәнгән. Ул сезнең турында нәрсә әйтер? Аннан соң һәр предмет исеменнән бала үзе турында хикәя төзи. Тренинг проект эшен башларга уызыксыну уятуга, иҗади хезмәттәшлеккә юнәлдерелгән.

2. Проект белән танышу.

Проект төрләре. [[4]]

Тикшеренү проекты:

- хәзерге заманда актуаль булган тема алына;
- проблемасы күрсәтелә;
- тикшерү объекты билгеләнә;
- тикшеренү ысуллары күрсәтелә;

---

[3] https://mugallimplan.ru/yangalyklar/fdbbs-shartlarynda-ukuchylarny-jezl-n-m-proekt-jeshch-nlege/

[4] Янушевский, В. Н. Методика и организация проектной деятельности в школе. 5-9 классы / В.Н. Янушевский. - М.: Владос, **2020 г.**

- нәтиҗә чыгарыла.

Иҗади проектлар. Бу типтагы проектларның төгәл структурасы юк. Эшнең төренә билгеләнгән таләпләр буенча эшләнә. Моңа газета, буклетлар чыгару, презентацияләр, сценарийлар язу керә. Microsoft Publisher программасы нигезендә, без укучылар белән татар телендә язучылар иҗаты буенча буклетлар, «Дуслык күпере» журналын бастырып чыгарабыз.

Уен проектлары. Уен проекты дәрескә, махсус конкурска әзерләнергә һәм тулысынча тиешле тематикага туры килергә тиеш. Мондый проектларда структурага әз генә төгәллек кертелә, ләкин ул ахырга кадәр ачык кала. Катнашучылар проектның эчтәлеге таләп иткән билгеле бер характердагы рольләрне алалар. Болар әдәби персонажлар яки уйлар чыгарылган мифик геройлар булырга мөмкин. Бу эшчәнлектә көтелгән нәтиҗә бары тик азакта гына була. Балалар төрле язучылар иҗаты белән танышкач, https://learningapps.org ресурсы нигезендә төрле проект эшләре әзерлиләр.

Мәгълүмати проектлар. Нинди дә булса объект турында мәгълүмат җыю, анализлау. Мәсәлән, **Татар 4.0** проектында катнашып, мәктәбебез турында мәгълүматны татар телендә wikipedia битләрендә урнаштырдык.

Википедиядә Затон мәктәбе тарихы

«Татарча сөйләшим, дисәң... »
Мәктәп укучылары сайты

3. Уңайлы тирәлек булдыру һәм ялны оештыру.

«Музыкаль хәтер». Бу алым хәзерге заман балалары өчен бик кызыклы, заманча. Рифма - материалны саклауны тәэмин итүнең иң эффектив ысулларының берсе. Телевизордан күрсәтелгән реклама да, безнең теләгебезгә карамастан, үзеннән үзе хәтердә сакланып кала. Проект эшчәнлеге кысаларында укучылар белән районыбыз авыллары исемнәрен рифмага салдык һәм без аны ял иткәндә рэп итеп укыйбыз.

Бишалап, Бортас, Бәки,
Красновидово, Сөйки,
Балчыклы, Бәрлегуҗа,
Каратай, Мәрәтхуҗа,
Сатлыган, Затон, Чаллы
Һәм Кирельск һәм Уразлы.
Татарстан, Кама Тамагы
Бистәләре һәм авыллары.
Келәнче, Ишем, Даныш,
Кыртапа, Бәби, Барыш,
Тәмте, Салтык, Казиле,

Осинники, Кариле,
Яңасала, Шәпкә, Тенеш,
Абызавыл һәм Лабыш,
Варварино, Каратал,
Яшелчә һәм Карамал.
Татарстан, Кама Тамагы
Бистәләре һәм авыллары.

4. **Төркемдә эшләү тирәлеге.** Бу этапта билгеле бер өйрәнелгән тема буенча укучыларның танып белү эшчәнлеге белән идарә итүнең психологик аспектлары яктыртыла. Шуны күздә тотып, мин **«Акыллы бөжра юлы»** өстәл уены проектын булдырдым. [5]

1. Уенның максаты - мөмкин кадәр күбрәк балл җыю. Моның өчен катнашучыларга биремнәр үтәргә һәм сорауларга җавап бирергә туры киләчәк.
2. Бу уенда катнашучылар аралашалар, үзләрен креатив күрсәтәләр, эчке дөньяга чумалар. Биремнәрнең төрлелеге, катнашучылар аны беренче тапкыр уйнамасалар да, уенның кызыклы булын күрсәтә.
3. Катнашучыларның бурычы - кыр буйлап хәрәкәт итеп һәм биремнәрне үтәп, мөмкин кадәр күбрәк балл туплау. Биремнәр карточкаларда язылган һәм 6 категориягә бүленгән, аларның һәрберсе үз күлмәк төсе белән билгеләнгән. Биремнәр категориясе буенча уен кырында уенчылар үз фишкаларын күчерәләр.
4. Уен «танышу» категориясендә башлана, төрле раслауларны укып, укучылар «әйе» яки «юк» дип җавап бирә ала. Бу биремнәр катнашучылар тарафыннан катлаулы буларак кабул ителми, азрак каршылык тудыра һәм әкренләп уенга керергә булыша.
5. «Креативлык» - икенче категория, төрле иҗади биремнәрне үз эченә ала. Мондый уен эшчәнлеге уенчыларның борчылуларын киметә һәм төркем эчендә беренчел үзара бәйләнеш булдырырга мөмкинлек бирә.
6. «Кыйммәтләр» һәм «шәхси» категорияләре уенчыларның тормыш кыйммәтләренә һәм шәхси тәҗрибәсенә багышланган сораулар кертә. Укучылар сорауларга җавап бирә, кыенлык туса, укытучы булыша ала.
7. «Үзара бәйләнеш» категориясе биремнәре коммуникатив күнекмәләр һәм креативлыкны үстерүгә юнәлдерелгән.
8. «Рефлексия» категориясе сораулары катнашучыларга әйтелмәгән эмоцияләргә җавап бирергә һәм кире элемтәгә керергә мөмкинлек бирә.
9. Төркемдә үзләрен уңайлы хис итмәгән уенчыларның борчылуларын киметү өчен өстәмә чаралар - «тукта» карталары бар. Бу карточкалар уенчы өчен бик авыр булып күренгән сорауларга җавап бирмәскә һәм уенда калырга, калган уенчылардан калышмаска мөмкинлек бирә.

5. Уңышлы эшләр калейдоскобы. «Хис һәм тойгылыр гөле» Бу этапта проект эшләренә нәтиҗә ясала. Билгеле, һәр бала да үз фикерләрен телдән әйтеп бирә алмаска мөмкин. Бу баланың характер сыйфатларына бәйле, әлбәттә. Мин бу очракта онлайн - сораштыру алымын кулланам.

[5] https://www.igrocity.ru/gift.php?kod_groop=psybooks&kod=172087

Нәтиҗә ясап, шуны әйтәсе килә: федераль дәүләт белем бирү стандартлары таләп иткәнчә, белем алу күнекмәләре формалаштыру, ягъни субъектның үз-үзен камилләштерүгә аңлы рәвештә, яңадан-яңа социаль тәҗрибәләр туплау аша барырга сәләтле итү өчен проект эшләрен заманча технологияләр кулланып оештыру нәтиҗәле педагогик корал булып тора. Проект - махсус белем бирү фәлсәфәсе. Максат һәм эшчәнлек фәлсәфәсе. Әлбәттә, бу авыр һәм күп көч таләп итә торган эш, әмма ул үз нәтиҗәләрен бирә: эшчәнлек барышында фикерләү сәләтен үстерү өчен шартлар тудыра, ул куелган бурычларны, проблемаларны нәтиҗәле хәл итәргә мөмкинлек бирә. Сайлау иреге һәм соңгы нәтиҗә өчен җаваплылык гражданлык позициясен формалаштыруга, үз алдында, җәмгыять, дәүләт алдында социаль җаваплылык булдыруга китерә. Проект мәдәниятнең кыйммәтен аңлау нигезләре һәм эшчәнлек социализациясе процессын тоташтырырга мөмкинлек бирә. [[6]] Киләчәк мәктәбе - проектлар мәктәбе.

Кулланылган әдәбият

1. Сафиуллина Ф.С. Татар теленә өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре.- Казан, 2001.
2. Сергеев И. С. Как организовать проектную деятельность учащихся. Практическое пособие для работников общеобразовательных учреждений / Сергеев Игорь Станиславович. - М.: АРКТИ, **2021.**
3. Янушевский, В. Н. Методика и организация проектной деятельности в школе. 5-9 классы / В.Н. Янушевский. - М.: Владос, **2020.**
4. Камаева Р.Б., Мөхәммәтҗанова А.Х. Федераль белем бирү стандартларын тормышка ашыруда татар теле һәм әдәбияты укытучысына фәнни-методик ярдәм / төз.: – Казан: ТРМҮИ, 2015.

Интернет-чыганаклар:

1. Интернет-журнал «Эйдос» –2012.–№2. [Электронный ресурс]. Код доступа http://www.eidos.ru/journal/2012/0529-10.htm
2. https://www.igrocity.ru/gift.php?kod_groop=psybooks&kod=172087
3. https://mugallimplan.ru/yangalyklar/fdbbs-shartlarynda-ukuchylarny-jezl-n-m-proekt-jeshch-nlege/

[6] Сергеев И. С. Как организовать проектную деятельность учащихся. Практическое пособие для работников общеобразовательных учреждений / Сергеев Игорь Станиславович. - М.: АРКТИ, **2021 г.**

УКЫТУ – ТӘРБИЯ ПРОЦЕССЫНДА ТУГАН ЯГЫМ ШӘХЕСЛӘРЕН ӨЙРӘНҮ

Р.Ш.Хәйруллина,
Кама Тамагы урта гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Кама Тамагы районы – талантларга бай төбәк: Фатих Халиди, Ибраһим Гази, Хәмид Вәлиди, Рәдиф Сәгъди, Флёра Сөләйманова һ.б. Бер Туфан Миңнуллин исемен атау гына да җитәр иде. Шушы шәхесләрнең тормыш юлын, иҗатын без төрле дәрәҗәдә дәрестә һәм сыйныфтан тыш чараларда өйрәнәбез. Тик бездә тирә-якка бик үк таныш булмаган талантлы шәхесләр дә җитәрлек.

Минем иҗади эшемнең максаты: безнең төбәк әдипләренең иҗатын өйрәнү һәм информацияне укыту-тәрбия процессында файдалану; төрле өлкәдәге талант ияләрен барлау, пропагандалау.

Максатым: эзләнү эшемне киләчәктә дә дәвам итү.

(Презентация)

Мин бу иҗади эшем аша сезне туган төбәгемнең кайбер бөек шәхесләре белән генә түгел, бәлки үз эшләрен яратып башкаручы, хезмәтләреннән тәм табып яши белүче якташларымның берничәсе белән таныштырдым. Мин үзем аларны хөрмәт итәм һәм укучыларымда да аларга карата ихтирам хисләре уятырга тырышам. Укучыларым белән танышкан шәхесләребез турында альбомнар төзибез һәм укыту-тәрбия процессында: дәрестә дә, сыйныфтан тыш чараларда да кулланабыз.

Киләчәктә дә бу эшемне дәвам итәргә ниятлим.

УКУЧЫЛАРНЫҢ ФУНКЦИОНАЛЬ ГРАМОТАЛЫЛЫГЫН ҮСТЕРҮДӘ УКЫТУЧЫНЫҢ РОЛЕ

Л.Р.Хәсәнова,
Кама Тамагы урта гомуми белем бирү мәктәбенең
I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Әлеге чыгышымда укучыларның функциональ грамоталылыгын үстерү өстендә алып барган эш тәҗрибәм белән уртаклашам. Укучыларымда текст, әсәрләрне аңлап уку сыйфатын үстерү максатыннан, бик күп алымнардан, технологияләрдән файдаланам. Беркемгә дә сер түгел, бүгенге көн укучысы үзе теләгән әйберне генә эшли, үзенә кызык тоелган әсәрне генә укый.. Шуның өчен безнең максат: укучыларда аңлап укуга кызыксыну уяту.

Һәр чорда да укытучылар алдында укучыларның иҗади фикерләү сәләтен үстерү бурычы торды. Икенче буын ФДБС буенча да укучыларны төрле эшкә җәлеп итү аша, аларның фикерләвен, сөйләмен, рухи үсешен тәэмин итү бурычы билгеләнде. Без укучыларга әзер белем бирү белән шөгыльләнмичә, белемне укучыларның үзләреннән таптырту алымнарын күздә тотып эшләргә, алган белемнәрен тормышта куллана белергә өйрәтергә тиеш. Шул очракта гына безнең укучылар яңа тормыш шартларына яраклашкан, гомуми мәдәни үсешкә ирешкән, үз фикере булган һәм җәмгыятькә файдалы шәхесләр булып үсәчәкләр.

“Кешегә бетмәс –төкәмәс иҗат чыганагы салынган. Менә шул чыганакны ачарга, иреккә чыгарырга, кешегә иҗтимагый тормышта урынын табарга булышырга, аңа үсү өчен тиешле шартлар тудырырга кирәк “, - дип язган моннан күп еллар элек Л.Н.Толстой. Бүгенгесе көндә дә бу фикерләр белән килешми мөмкин түгел. Яңача укыту технологиясенең нигезендә укучы һәм укытучы арасында яңача мөнәсәбәт тора. Дәрес балага авырлык китермәскә, киресенчә, шатлык – бәхет алып килергә, дәрестән бала ниндидер ләззәт, канәгатьләнү хисе алып чыгарга тиеш. Ә иң мөһиме – укучылар дәреснең һәр этабында логик яки иҗади фикер йөртсен өчен шартлар тудырырга кирәк.

Бу бурычларны туган тел һәм әдәбияты укытучысы нинди юллар белән тормышка ашыра ала соң? Педагогика фәнендә укыту-тәрбия процессы сыйфатын үстерүгә булышлык итүче технологияләр шактый. Укытучының бурычы – яңалыклар агымында югалып калмыйча, укытуның һәр этабы өчен уку материалын үзләштерүнең иң уңышлы вариантын кулланып эшләү, укучыларга алган белемнәрен тормышта куллана белергә өйрәтү.

Минемчә, һәр укытучы үзенә генә хас булган эш алымнарын кулланып, иҗади рәвештә эшли. Педагогик технологияләрнең төрлесен кулланып карыйбыз, аларга үзгәрешләр кертәбез, кечкенә генә ачышлар ясыйбыз. Шулар нәтиҗәсендә, һәрберебезнең “үз технологиясе” туа. Нинди генә чаралар куллансак та, без, укытучылар, иҗади фикер йөртүче шәхес тәрбияләү максатын күздә тотарга тиешбез. Әхмәт Зәки улы Рәхимовның “Иҗат психологиясе” дигән китабында:

“Иҗадилык – үз шәхесеңне, фикерләвеңне, аң һәм интеллектыңны даими камилләштерү. Иҗади эшчәнлектә кеше үсә, махсус тәҗрибә туплый, үзенең табигый сәләтен һәм мөмкинлеген ача, ихтыяҗын канәгатьләндерә. Шул рәвешчә, иҗадилык кеше тормышын алга илтүче төп көчкә әверелә”,- ди ул.

Тел укытучысы буларак, мине һәрвакыт бер сорау борчыды. Ничек итеп укучыларда әдәби әсәрне, текстны аңлап укырга өйрәтеп була? Укучы текстны аңлап укыган очракта гына, көтелгән нәтиҗәгә ирешеп була. Эзләнү нәтиҗәсендә мин нәтиҗәле (продуктив) уку технологиясе белән таныштым. Бу технология нигезендә текст белән эшләүне 3 этапта оештырам. *Беренчесе* – укучыларны әсәрне, текстны кабул итәргә әзерләү, укучыларда теләк, мотивация булдыру. Моның өчен төрле эш алымнарын кулланырга мөмкин: рәсемнәр җыелмасы, мәкаль-табышмаклар, ребуслар, мультфильмнар , “Кластер” алымы һ.б.

Мисал: Проблеманы чишү планын төзү. (Проблемалы ситуацияләрне эзләп табуны оештыру).

“Кластер” алымы. (Кояш)

Укучылар “Телләр” темасына караган сүзләр язалар һәм тактага ябыштыра баралар. (Көтелгән сүзләр: туган тел, җырлар, әти-әни, укучы, укытучы, мәктәп, диалог, аралашу, шагыйрь, язучы, шигырь һ.б.)

Соңыннан сүзләр берләштерелә; сораулар куела.

1. Туган телдә нишлибез? (сөйләшәбез; аралашабыз; китаплар укыйбыз һ.б.
2. Кемнәр белән аралашабыз?(әти-әни; дуслар; укучылар; укытучылар белән һ.б)
3. Телләрне кайда өйрәнәбез? (өйдә; мәктәптә һ.б.)

Нәтиҗә:

Кешеләргә тормышта нәрсә бик кирәк?

Көтелгән җавап: (Телләр белү кирәк).

Кешеләргә аралашу өчен, сөйләшү өчен телләр белү кирәк.

Икенче этапта - текстны аңлап укуларына ирешүне тәэмин итү.

Әсәрне уку вакытында автор белән, андагы геройлар белән бәхәскә, диалогка керергә мөмкин, сүзлек эше алып барырга яисә алда нәрсә көтеләчәген укучыларның үзләреннән сорарга, фаразлатырга мөмкин (өлешләп уку). Аңлашылмаган сүзләргә, фразеологик әйтелмәләргә аңлатма бирә барырга. Төрле таблицаларны тутыра барырга да мөмкин.

Өченче этап ул - текстны укып чыкканнан соң, укучыларның белемнәрен тикшерү, әсәрне ничек итеп аңлауларын тикшерү. Әлбәттә, тикшерүнең дә бик күп юллары бар. Мәсәлән, тест уздыру, бер – береңә сорау бирү һ.б. Минем яратып куллана торган ысулым - кая логика? дип атала.Укучыларга әсәр эчтәлегенә туры килгән һәм туры килмәгән рәсемнәр тәкъдим итәм. Алар әсәр эчтәлегенә туры килгән рәсемнәрне сайлап алырга, бирелгән рәсемнәр буенча вакыйгаларны әйтә белергә тиешләр. Бу эш алымы укучыларның бәйләнешле сөйләм телен үстерүгә ярдәм итә.

Мисал: *Беренче кат ныгыту.* (Аңлап кабул итүне оештыру. Яңа үзләштерелгән белемнәрне мөстәкыйль рәвештә сөйләмдә куллана белергә өйрәтү).

Укытучы:

- Укучылар, сезнең өстәлегездә текст бар. Мин укыйм, ә сез игътибар белән тыңлагыз, текстка исем уйлагыз һәм сораугa җавап эзләгез.

....

Минем дустым Милана шәһәрдә яши. Аның әтисе- Михаил Владимирович- рус милләтеннән, әнисе- Роза Вазыйх кызы-татар. Милана күбрәк русча сөйләшә, тик татарча да яхшы белә. Ул авылда әбисе белән татарча аралаша, аның әкиятләрен яратып тыңлый.

Беркөнне, паркта йөргәндә, Милана эскәмиядә күңелсез генә утыручы бер әбигә игътибар итә. Ул, аның янына килеп, русча хәлләрен сорый, ләкин әби аңа җавап бирми. Милана эбигә татарча эндәшә. Шул вакыт әби, елмаеп, сөйләшә башлый. Сөйләшүдән соң Милана шуны аңлый: әби авылдан килгән һәм кирәкле йортны таба алмаган.

Милана әбине озата бара һәм күп “тәмле сүзләр” ишетә.

Сез ничек уйлыйсыз, *әби нинди “тәмле сүзләр” әйткән икән?*

Көтелгән җаваплар: рәхмәт, тәрбияле, игътибарлы, сау бул һ.б.

Эталон буенча үз-үзеңне мөстәкыйль тикшерү эшчәнлеге. (Яңа белемнәрне куллану эшен оештыру. Мөстәкыйль эшчәнлекне үстерү).

Укучылар, өстәлләрегездә рәсемнәр бар. Текстка туры килгән рәсемнәрне сайлап алыгыз, текст эчтәлеге тәртибендә урнаштырыгыз. (Рәсемнәрдә: авыл, ике кыз, парк, мәктәп, пенал, машина, эскәмия, туп, әти-әни, китап, шәһәр)

Укучылар төркемнәрдә әлеге эшне башкаралар һәм рәсем буенча сөйлиләр. Һәр төркем чыгыш ясый, хаталар төзәтелә.

Нәтиҗә.

Укучылар, сез рәсемнәр белән нишләдегез?

(Көтелгән җавап:Текст төзедек).

Сез Милана турында нәрсәләр белдегез?

Текстка нинди исем туры килә?

Сез ничек уйлыйсыз, Милана ни өчен әбигә булыша алды?

(Көтелгән җавап: Ул татарча яхшы белә, шуңа күрә эбигә булыша алды).

Телләрне өйрәнергә һәм белергә кирәк.

Укучыларның әдәбият һәм сәнгать өлкәсендәге белемнәрен үстерү максатыннан *“Лото”* уены отышлы. Укучыларга уен башланыр алдыннан әзер таблицалар таратыла.Аларга күренекле шәхесләрнең исемнәре язылган.

Муса Җәлил	Кәрим Тинчурин	Рөстәм Яхин	Шәүкәт Галиев
Хәсән Туфан	Әмирхан Еники	Туфан Миңнуллин	Абдулла Алиш
Фатих Әмирхан	Салих Сэйдәшев	Гаяз Исхакый	Габдулла Тукай

Укучылар сорауга туры килгән җавапны сыза баралар. Ахырдан 2 яки 1фамилия генә калырга мөмкин. Ул дәрестә өйрәнеләчәк язучы да булырга мөмкин.
1.Бөек Ватан сугышы чоры язучыларын табып сызыгыз.
2 .”Шүрәле”авторы.
3.Татар композиторларын уеннан чыгарыгыз.
4.Шагыйрьләрне билгеләгез.
5.Татар театры үсешенә зур өлеш керткән драматургларны табыгыз һ.б. сораулар.
Калган фамилия – сезнең җавабыгыз.

Укучыларның сүз байлыгын,фикерләү сәләтен үстерү, әсәрне аңлап укуын тикшерү максатыннан “Уйлап тап!” уены бик үзенчәлекле. Иң элек тактага бирелгән хәрефләр җыелмасы язылa. Мәсәлән: у,р,а,л,н,с һ.б (ул дәрестә узылачак тема белән дә бәйле була ала)

Укучыларга сораулар тәкдим ителә, алар шул сораулар аша тиешле сүзне уйлап табарга тиешләр.Сүзнең теләсә кайсы урынында шул хәрефләр булырга тиеш.

Бөек педагог В.А.Сухомлинский ”Йөрәгемне балаларга бирәм” китабында болай дип яза: *“Илһам биреп торучы уңышлары булса гына, балада белем алуга кызыксыну уяна.”*
Креатив фикер йөртергә,уйларга өйрәнгән бала күбрәк иҗатка тартыла,андый баланың башына күбрәк матур фикер килә башлый.Әгәр балага бер генә китапның, бер генә әсәрнең матурлыгын,фикер тирәнлеген күрсәтә алсаң, аны мәңгегә китап укуны яратырлык, китап дөньясында йөзәрлек итеп тәрбияләргә мөмкин.Китап укыган баланың язу һәм сөйләм теле дә камил,эзлекле,тирән була.

Асылда без ,укытучылар, барыбыз да иҗат итәбез. Баланың ак кәгазьдәй саф күңеленә ак нур белән эзләр салабыз. Шул эзләрнең якты, мәгънәле булуы өчен гомеребез буена тырышырга,эзләнергә тиешбез.

Презентация

СӘЛӘТЛЕ БАЛАЛАР БЕЛӘН ЭШЛӘҮ ТӘҖРИБӘСЕННӘН

В.Р.Хөсәенова,
Рудник урта гомуми белем бирү мәктәбенең
югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Укытучыга балаларның ни дәрәҗәдә сәләтле булуын белү бик мөһим. Аннары шуның нигезендә билгеле бер эш формалары һәм алымнары булдырырга һәм аларны көндәлек эштә кулланырга кирәк.

Укытучы өйгә биргән эшләр белән генә чикләнмичә, өстәмә әдәбият укучы һәм өстәмә күнегү- биремнәр үтәүче балаларны аеруча сәләтлеләр рәтенә кертергә була. Ә дәреслектәге уку материаллары исә күләме һәм тирәнлеге буенча уртача дәрәҗәдәгеләргә исәпләнгән. Әгәр дә бала сәләтле булса, ул тәкъдим ителгән мәгълүматларның саны һәм сыйфаты (монысы- иң әһәмиятлесе) белән генә канәгатьләнергә теләми, һәм андыйлар үзләренә югарырак таләпләр куя торган мәктәпләрдә тырышыбрак укырга омтылалар.

Укыту өлкәсендә сәләтле балаларны табу һәм аларның эшчәнлеген үстерү хәзерге көндә төп бурычларның берсе булып тора.Укытучы баланың сәләтен никадәр иртәрәк күреп ала, үстерә, уңай шартлар тудыра, шул очракта гына күтелгән уңышларга ирешергә мөмкин, дип уйлыйм мин.

Сәләтле бала нинди була соң ул?

Педагоглар, галимнәр, психологлар еш кына кеше акылының бу үзенчәлеген төрлечә фаразлыйлар.

Психолог - галим И. Дубровина фикеренчә, сәләтле балалар өч категориягә бүленә. Аларның беренчесен – зыялылык сәләте кече яшьтән үк ачылганнар (вундеркиндлар); икенчесен – аерым фәннәрне бик яхшы үзләштерүчеләр; өченчесен сәләтле билгеләре ачык сизелә торганнар тәшкил итә.

Аңлы, белемгә омтылучан балалар тумыштан сәләтле яисә тиешле тәрбия алу нәтиҗәсендә үзләренең иптәшләреннән камилрәк акылга ия булулары белән аерылып торалар. Сер түгел, соңгы елларда белемнең әһәмияте кими бара. Гомуми мәҗбүри урта белем һәм барлык балаларга да бер класста һәр фәннән бертөрле белем бирү уртача укучыларның гына түгел, сәләтлеләрнең дә фәннәр белән кызыксынуын киметте.

Кулланыла торган кайбер гадәти укыту алымнары һәм методларының бик үк нәтиҗәле булмавы да белем дәрәҗәсен күтәрүдә тискәре йогынты ясый. Шуңа күрә авторитар басым ясауга, әмер, нигезсез күрсәтмә бирүгә, исбатланмаган раслауларга корылган методлар кулланып дәресләр үткәрү аларның,бигрәк тә үз фикере булганнарының ачуын гын чыгара. Укучы, уку процессынан читләшеп, күзәтеп утырырга да мөмкин.

Боларның барысы да иҗади фикер йөртүче мөгалимнәрне укучылар үзенчәлегенә туры килә торган яңа метод һәм формалар эзләргә этәрә.

Педагоглардан сәләтле балаларның күңелен аңлау, аларның үсешенә көч - куәт бирерлек эшләр башкару, индивидуаль якын килү таләп ителә.

Сәләтне үстерү өчен балаларның фәннәр буенча биремнәрне һәм үзләре алдына куелган бурычларны эзлекле һәм системалы үтәуләренә ирешү сорала.

Укытучыларны гадәти мәктәптә сәләтле балалар белән эшләү, аларга ничек итеп шәхси якын килү, ә малайлар һәм кызларны индивидуаль программа белән укыту мәсьәләләре кызыксындыра. Әмма гомуми белем бирү мәктәбендә аларны җиңел генә гамәлгә ашыру мөмкин түгел.

Бу юнәлештә эшләгәндә берничә мәсьәләне хәл итәргә кирәк була.Аларның беренчесе -укучыларның белеме үсешү дәрәҗәсен бик тиз һәм төгәл билгеләү һәм, шуның белән бәйләнешле рәвештә, дәресләрнең тема һәм формаларын планнаштыру вариантларын төгәл фәнни нигезләп сайлап алу, ягъни методиканы төгәл бер төркем, класс яки укучы үзенчәлекләре белән"килештерү" механизмын булдыру. Икенчесе-дәрестә дифференцияле укытуны фәнни нигезендә гамәлгә ашыру, үсеш дәрәҗәләре һәм әзерлекләре төрлечә булган укучыларның тиешле белем алуына ирешү, дәреслекләрдә нинди алым һәм эш формалары кулланырга кирәклеген билгеләү. Өченчесе – дәрестә укытучы – укучы дуслыгын тагын да нәтиҗәле итү юлларын табу.

Телгә алган мәсьәләләрне хәл итүгә укытуда кулланыла торган нинди эш формалары миңа ярдәмгә килә? Иң беренче чиратта укучыларның интелектуаль мөмкинлекләрен үстерү максатыннан "Сәләтле балалар белән эшләү" программасын төзедем. Максаты: укучыларның тумыштан булган сәләтенә үсәргә ярдәм итү өчен мөмкинлекләр тудыру. Программага нигезләнеп түбәндәге юнәлешләр буенча эш алып барыла:
- укучыларда милли үзаң тәрбияләү;
- фикерләү сәләтләрен формалаштыру;
- укучыларда хәзерге тормыш шартларына яраклаштырып чын шәхес тәрбияләү;
- шәхеснең үз – үзенә ышанганлыгын, үз – үзен раслау, үз планнарын тормышка ашыру юнәлешендә рухи мөмкинчелекләрен үстерү;
- сәләтле балаларның иҗади мөмкинчелекләрен үстерү.

Максатны тормышка ашыру өчен түбәдәге эш төрләре алып барыла:
- олимпиадаларга әзерләү, катнашу;
- декадалар;
- түгәрәкләр;
- сыйныфтан тыш чаралар;
- район, мәктәп туры бәйгеләре уздыру, катнашу;
- вакытлы матбугатка язылу;
- театр, музейлар, экскурсияләр;
- төрле шәһәркүләм программаларында катнашу.

Укучыларның иҗади сәләтен үстерүдә иҗади дәресләр зур әһәмияткә ия. Аларның төрле формаларын кулланам. Мәсәлән, иҗади-отчет, дәрес-экскурсия, уен-дәрес һ.б

Иҗади - отчет дәресләре өчен тема 1-2 ай алдан бирелә. Укучылар төркемнәрдә, бергәләп яки аерым гына темалар сайлап алалар. Аларны

яклаганда презентацияләр ясыйлар. Укучылардан өстәмә әдәбият белән җитди мөстәкыйль эш (яңа чыганакларны уку, материалларны чагыштыру, кызыклы мәгълүматлар сайлап алү) таләп ителә. Монда укытучының укучылар эшчәнлеге белән җитәкчелек итүе аерым үзенчәлеккә ия. Дәресләрнең максатын һәм планын анлатудан, биремнәр бирүдән, консультацияләр үткәрудән гыйбарәт. Биремнәрне дифференцияләштереп, һәр укучының үзенчәлеген искә алып әзерләнүгә нык игътибар ителә.

“5”леләрне аулау” дигән-уен бик кызыклы утә. Бу дәрес татар теле дәресендә киң таралган. Башта тема өстендә эш алып барыла. Аннары мөстәкыйль эшләү өчен күнегүләр тәкъдим ителә. Тиз эшләгән укучы такта янына чыга һәм тактада яза. Күнегү дөрес эшләнгән булса, ул “5”ле билгесе ала. Кайбер укучылар такта янына берничә мәртәбә чыгалар.

Укучыларның сәләтен үстерүдә класстан тыш чаралар, олимпиадалар, түгәрәкләр, сәнгатьле уку, иң грамоталы язу һ.б конкурслар ярдәмгә килә. Әсәрне сәхнәләштерү дә бик уңай йогынты ясый. Без хәзерге 8 нче сыйныф укучылары белән “Тавык, тычкан, һәм көртлек”, С. Михалковның “Фил-рәссам”, “Әни килде”, “Урманда- карурманда” әсәрләрен сәхнәләштердек. Шулай ук район, зонаара республика күләмендә үтә торган конкурсларында катнашып төрле дәрәҗәдәге дипломнар алдык. Сәләтле балалар белән эшләү, төрле шәһәркүләм үткәрелгән чараларда катнашканда үз нәтиҗәләрен бирәләр. Мәктәпкүләм үткәрелгән төрле чараларда да катнашабыз.

Бары тик сәләтле балалар белән эшләгәндә генә, укытучы үзе дә күп нәрсәгә өйрәнә, белемен тирәнәйтә. Укытучыда да һәм укучыларда да үз көченә ышаныч туа, алар үзләре тупланган тәҗрибә белән көчле итеп сизәләр. Әгәр дә алда әйтеп үтелгән шушы эшләр оештырылмаса, бәйгеләр үткәрелмәсә, без ничек итеп, балаларның ни дәрәҗәдә сәләтле булуларын күрер идек тә, алар үзләренең булган сәләтләрен кайларда күрсәтер иделәр.

Олимпиада призерлары, җиңүчеләре; Гасс Карина, Агафонова Полина, Груздяев Максим, Казанцев Кирилл, Субанкулова Диана, Шуктомов Алтай, Тимергалиева Алия, Әхмәтҗанова Алия. Хәзергесе көндә Биктаһирова Сөмбелгә, Дәүләтшина Диләгә, Әхмәтҗанова Дилиягә зур өметләр багылап торам.

Минем үземнең язмамны төрек шагыйре Назым Хикмәтнең шигъри юллары белән тәмамлыйсым килә.

Мин янмасам, Кара төнне
Син янмасаң, Якты таңга
Без янмасак, Кем чыгарыр?

Уңышлар барыбызга да! Сәламәт булыйк! Илләребез тыныч булсын!

Презентация

БОРЫН – БОРЫН ЗАМАНДА... (Рус мәктәбенең башлангыч сыйныфларында укучылар өчен укудан дәресе эшкәртмәсе)

К.Х.Хөснетдинова,
Красновидово мәктәбе
беренче категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Максат:

1. Татар халык авыз иҗаты буларак әкият турында белгәннәрне искә төшерү, ныгыту.
2. Әкиятләрне төрләре буенча бер-берсеннән аера белүгә ирешү.
3. Әкият геройлары үрнәгендә укучыларга хезмәт тәрбиясе бирү, ата-ананы ярату хисләре булдыру,

Җиһазлау: Төлке, Убырлы карчык, Кыз костюмнарына киенгән югары сыйныф укучылары, мәгълүмати технологияләр: компьютер презентациясе, мультимедия аппараты.

Дәреснең төре: дәрес-викторина

Дидактик принциплар: күрсәтмәлелек.

Дәрес планы.

I Юнәлеш бирү өлеше.
1. Исәнләшү.
2. Психологик уңай халәт тудыру.
3. Өй эшен тикшерү.

II Актуальләштерү.
III Уку мәсьәләсен кую.
IV Уку мәсьәләсен чишү.
V Рефлексия өлеше.
VI Йомгаклау.
1. Нәтиҗә ясау.
2. Билгеләр кую.
3. Өй эше бирү.

Дәрес барышы.

I. Юнәлеш бирү өлеше.

- Укучылар, исәнмесез, кәефләрегез ничек? Әйбәтме?

- Без сезнең белән бик күп матур-матур әкиятләр укыдык. Бүген без аларның исемнәрен, геройларын, эчтәлекләрен искә төшерербез. Безнең бүгенге дәресебез гадәти түгел. Шуның өчен дәрестә игътибар белән тыңларга, бер-берегезне бүлдермәскә, тулы җавап бирергә, үз фикереңне әйтергә кирәк. Сез әзерме? Алайса, башлыйбыз.

Өй эшен тикшерү.

Укучылар, өй эшенә рәсемнәрдәге җәнлекләргә үз әкиятләренә кайтырга ярдәм итегез, диелгән иде. Әйдәгез әле, һәр геройны үз әкиятенә кайтарыйк. *(Укучылар рәсем буенча һәр җәнлекнең кайсы әкияттән, анда алар нинди эшләргә тиешлеге турында сөйлиләр.)*

II. Актуальләштерү.

Ә бүген без сезнең белән әкиятләр темасында һәм серле урманга, әкият дөньясына чумарбыз. *(1 нче слайд)*

Укучылар, исегезгә төшерегез әле, без өйрәнгән соңгы бүлек ничек дип атала? *(Борын-борын заманда...)*

Әйе, балалар, бик дөрес. Әйтегез әле, ни өчен шулай дип аталды икән ул? *(Чөнки әкиятләр шундый сүзләр белән башланып китә.)*

Дөрес. Әкиятләр тагын ничек башланырга мөмкин? *(Яшәгән ди,*

булган ди..., әүвәл заманда..., бервакыт...)
Әйе. Димәк, сез әкиятләр укырга яратасыз икән, шулаймы? *(Әйе)*
Безгә кунакка әкият геройлары килгән. Аларның сезнең белән танышасылары килә. Нинди геройлар икән алар, укучылар, сез аларны беләсезме икән? *(Беренче герой чыга.)*
Бу – Төлке.
Әйе, укучылар сез әкият геройларын бик яхшы беләсез икән. Укучылар, ә хәзер без сүзне Төлкегә бирик. Ул үзе белән таныштырып үтсен.
Мин әкиятләрдә гел тискәре герой ролендә булам. Чөнки мин хәйләкәр һәм барысын да алдый алам. Укучылар, әйтегез әле, әгәр дә әкияттә төрле кош-кортлар, киек-җәнлекләр, кыргый һәм йорт хайваннары катнаша икән һәм сүз алар турында барса, бу әкиятләр нинди әкиятләр дип атала?
Бу әкиятләр хайваннар турында була.
Димәк, төп геройлары җәнлекләр һәм хайваннар булган әкиятләр хайваннар турындагы әкиятләр төренә керә. Бу төр әкият жанрының иң борынгысы дип санала. Ә хәзер икенче геройны чакырыйк. *(Икенче герой чыга.)*
Бу – Убырлы Карчык
Сүзне Убырлы карчыкка бирик әле.
Мин Убырлы Карчык. Мин төрле тылсымнар башкара алам. Бер төн эчендә гүзәл сарайлар да салып куя алам. Ләкин бу әкиятләрдә бездән дә көчле кешеләр килеп чыга. Алар күп вакыт җиңеп чыгалар. Шушындый маҗараларны булдыра алганга мине нинди әкиятләр төркеменә кертәләр?
Тылсымлы әкиятләр төркеменә кертәләр.
Димәк, төп геройлары тылсымга ия булган әкиятләр тылсымлы әкиятләр була икән. *(Өченче герой чыга.)*
“Өч кыз” әкиятендәге кыз.
Ә хәзер Кызны тыңлап карыйк.
Мин күп кенә әкиятләрдә катнашам һәм үземнең акыллылыгым, уңганлыгым белән барысын да шаккатырам. Мине барлык әкиятләрдә дә яраталар, хөрмәт итәләр. Мин киңәшләр бирергә, эшләргә яратам. Ә мине, укучылар, сез нинди әкият төренә кертерсез?
Тормыш-көнкүреш әкиятләренә кертәбез.
Шулай итеп, безнең акыллы, тырыш, эшчән, булган кешеләребез тормыш-көнкүреш әкиятләре төренә керәләр икән.
Димәк, әкиятләрне өч төркемгә бүләргә була: хайваннар турында әкиятләр, тылсымлы әкиятләр, тормыш-көнкүреш әкиятләре.

III. Уку мәсьәләсен кую.

- Ә әкиятләрне без никадәр яхшы беләбез икән? Әйдәгез, белгәннәребезне күрсәтик. Һәр дөрес җавап биргән укучыга менә шундый “кояш” рәсемнәре биреп барылачак. Кем иң күп рәсемнәр җыя, шул җиңүче була.

IV. Уку мәсьәләсен чишү.

Укучылар, экранга карагыз әле.

1. Бу геройлар нинди әкияттән? *(2 нче,3 нче слайд)*

2. “Өч кыз” әкиятенә кайсы мәкаль туры килә? *(4 нче слайд)*

Ана күңеле – балада, бала күңеле – далада.
Иренчәк ике эшләр.
Сабыр төбе – сары алтын.
Олыласаң олыны, олыларлар үзеңне.

Мәкальләрнең кайсы “Хәйләгә каршы хәйлә” экиятендәге Торнага, кайсы Төлкегә туры килә? *(5 нче слайд)*
Акылың булса, ачу саклама.
Булма син төлке, булырсың көлке.
Хәйләкәрнең хәйләсе соңыннан үзенә кайта.
Кунакка барсаң, кунак көт.
Яхшы ашка кыстау кирәкми.

3. Бу өзек кайсы әкияттән? *(6 нчы слайд)* Бер авылда бер карт белән карчык булган. Бервакытны карт, базарга барып, балык алган да кайтырга чыккан. Кайта торгач, карася, юлда бер үлгән төлке ята, ди. *(“Карт белән төлке”)*

Бу өзек кайсы әкияттән? *(7 нче слайд)* Борын-борын заманда булган, ди, дәү сакаллы бер Кәҗә. Аның булган, ди, бәтиләре. Тагын булган, ди, бу Кәҗәнең бер өй-куышы. Кәҗә бәтиләре белән шул өй-куышта рәхәт-рәхәт тора икән, ди. *(“Кәҗә белән Бүре”)*

4. Бу нинди әкият геройлары? *(8 нче слайд)* Әби, тычкан, песи, эт, бабай, кыз. *(“Шалкан”)* Карт, төлке, карчык, балык. *(“Карт белән төлке”)*

Бу нинди әкият геройлары?
Кызыл калфак, әни, бүре, аучылар, әби.*(“Кызыл калфак”) (9 нчы слайд)*
Кызлар, тиен, ташбака, үрмәкүч, әни. *(“Өч кыз”)*

Дәрескә презентация

5. Артык сүзне тап! *(10 нчы слайд)* Төлке, торна, тәлинкә, кувшин, бүре. *(Бүре)* Кәҗә, соры бүре, аю, кәҗә бәтиләре, тимерче. *(Аю)*

6. Әкиятләрнең авторын бел! *(11 нче слайд) (12 нче слайд)*

7. Бу иллюстрацияләр нинди язучы әкиятләреннән? Геройларның исемнәрен атагыз. *(13 нче слайд) Г.Тукай. “Су анасы”, “Шүрәле”)*

8. Бу нинди татар халык әкиятләре? *(14 нче слайд)*
(“Камыр батыр”, “Шомбай”)

V. Рефлексия өлеше.
Бүген дәрестә нәрсәгә өйрәндек? Дәрес кайсы ягы белән файдалы булды? Аннан сез нинди сабак алдыгыз? Әкиятләр безне нәрсәгә өйрәтәләр?

VI. Йомгаклау.
1. Нәтиҗә ясау. Җыелган “кояш” рәсемнәрен санау, җиңүчеләрне билгеләү. Иң күп “кояш” рәсеме җыйган укучы “Татар халык әкиятләре” китабы белән бүләкләнә.
2. Билгеләр кую.
3. Өй эше бирү. Укучының белем дәрәҗәсен искә алып, беренче төркемгә әкият уйлап чыгарырга, икенче төркемгә бер татар халык әкияте укырга, өченче төркемгә үзенә ошаган әкият героеның рәсемен ясарга.

Презентация “ФДББС ның тәрбия потенциалы буларак әдәби әсәр өстендә эшләү “

Эчтәлек

1. **Лизунина Э.Х.** укытучыларның һөнәри компетенцияләрен формалаштыруда район методик берләшмәсенең роле 4
2. **Гарифуллина Р.Г.** 1нче сыйныфта үтелә торган темалар аша, татар һәм рус халкының милли киемнәрен чагыштырып өйрәнү..............................7
3. **Даминова М.Р.** Татар телен һәм әдәбиятын укытуда инновацион технологияләр куллану...9
4. **Даминова М.Р.** Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә электрон ресурслар кулланып укыту үзенчәлекләре...12
5. **Зәйнуллина А.Т.** Рус төркемендә укучы балалар белән татар теленнән олимпиадага әзерләнү...15
6. **Закирова С.И.** Сыйныфтан тыш чараларда төбәк тарихына караган материалларны куллану...19
7. **Исмагилова Г.Р.** Гаилә – гомер чишмәсе..24
8. **Исмагилова Г.Р.** Халкыбызның милли үзенчәлекләрен, күркәм сыйфатларын, йола-гадәтләрен кече яшьтән үк төшендереп, укучыларны өлкәннәр үрнәгендә тәрбияләү..28
9. **Лизунина Э.Х.** Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә проект эчәнлеген оештыруда инновацион ысуллар...31
10. **Хәйруллина Р.Ш.** Укыту-тәрбия процессында туганягым шәхесләрен өйрәнү..36
11. **Хәсәнова Л.Р.** Укучыларның функциональ грамоталылыгын үстерү эшендә укытучы роле 37
12. **Хөсәенова В.**Р. Сәләтле балалар белән эшләү тәҗрибәсеннән..................41
13. **Хөснетдинова К.Х. Борын-борын заманда...** Рус мәктәбенең башлангыч сыйныфларында укучылар өчен укудан дәресе эшкәртмәсе 44
14. **Хөснетдинова К.Х.** ФДББС ның тәрбия потенциалы буларак әдәби әсәр өстендә эшләү..46

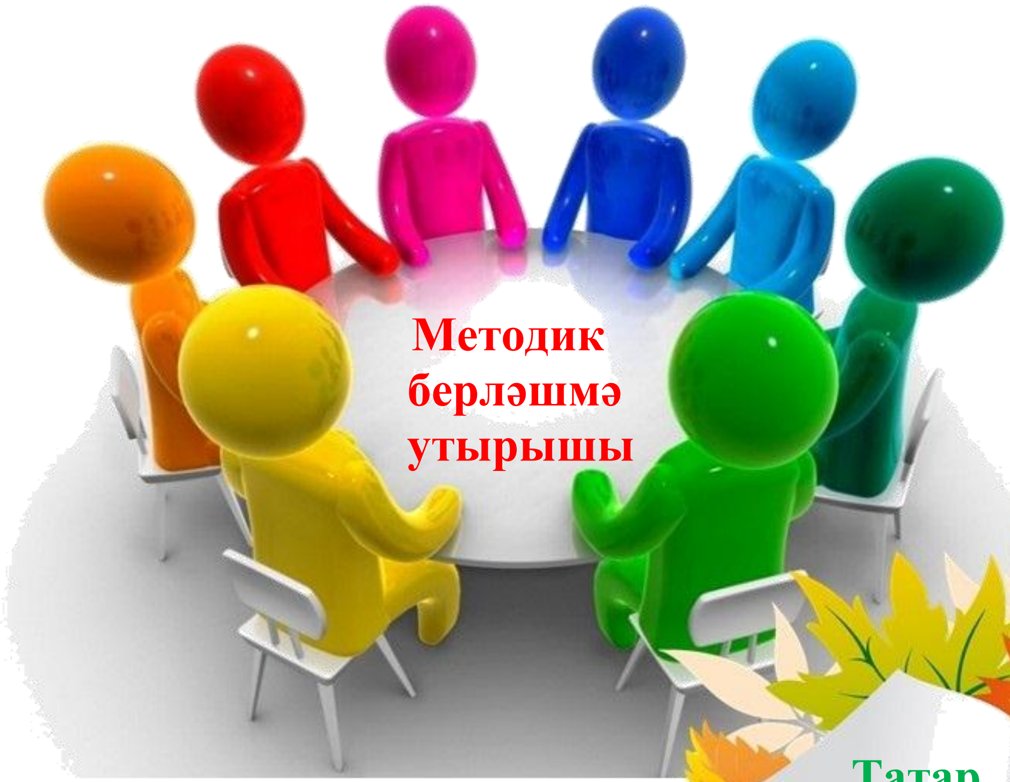
Методик
берләшмә
утырышы

Татар теле